

ΙΣΤΟΡΙΑΣ Κ.Ε.Η. Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΠΙΚΗΣ

Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Τοπικής Ιστορίας

Πολιτιστικά Δρώμενα

ISSN 1106 5354

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
της ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
και του ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΗΜΑΘΙΑΣ
Αριθμός έκδοσης 49
Μάρτιος - Απρίλιος - Μάιος 2006

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

πρόεδρος
ΜΙΜΑ -ΔΗΜΟΥΛΑ ΠΕΤΡΙΔΗ
αντιπρόεδρος
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΑΔΗΣ
μέλη
ΜΑΡΙΑ - ΤΣΑΜΗΤΡΟΥ ΚΑΡΑΧΑΤΖΗ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ
ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΚΑΛΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΦΟΥΡΝΙΑΔΗΣ
ΓΕΣΗ ΒΛΑΧΟΠΙΑΝΝΗ
ΠΑΥΛΟΣ ΔΡΑΓΚΟΛΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

διευθυντής
ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
,διεύθυνση οικονομικού
ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
διεύθυνση προγραμματισμού
ΟΥΣΟΥΛΤΖΟΓΛΟΥ ΧΑΡΟΥΛΑ
διεύθυνση παραγωγής
ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ
ΣΤΑΝΤΖΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
διεύθυνση εκπαιδευτικού-τεκμηρίωσης
ΧΙΟΝΙΔΟΥ ΣΟΦΙΑ
διεύθυνση τεχνικού
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ
γραμματεία
ΜΥΛΩΝΑ ΟΛΓΑ
ΒΕΡΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
βιβλιοθηκονόμος
ΚΟΤΣΑΛΟΥ-ΠΑΠΑΡΗ ΒΟΥΛΑ
γενικών καθηκόντων
ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

Πολιτιστικά Δρώμενα

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
Αριθμός έκδοσης **40**
Μάρτιος - Απρίλιος - Μάιος 2006

Ιδιοκτήτης
**ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ**
Εκδότης
**ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΤΟΠΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ**
Διευθυντής *Γιάννης Καμπούρης*
Υπεύθυνη Σύνταξης *Χαρά Λάμπρη*
Υπεύθυνος τυπογραφείου *Νίκος Καραμανλίδης*

Περιεχόμενα

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ, Χαρά Λάμπρη	2
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΕΙΚΟΝΕΣ ΠΟΥ ΔΕ ΣΒΗΝΟΥΝ Κυριακή Καντίδου	10
Ο ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21, Δήμητρα Σμυρνή	13
ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΝΑΟΥΣΑ, Ευγενία Ζάλιου - Μπασιακούλη	25
ΒΕΡΠΩΤΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, Βούλα Χατζίκου	29
Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 3ου-4ου ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ, Χρήστος Σκούπρας	30
5ο ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΘΑΡΑΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ	39
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	40

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα.
Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

Οι γυναικείς προσωπικότητες στην ιστορία της Βέροιας

Χαρά Λάμπρη
Φιλόλογος

Β' μέρος

Η βασίλισσα Βεργίνα

Η παράδοση για τη βασίλισσα Βεργίνα και η σύνδεσή της με την ηρωική αντίσταση των κατοίκων της πόλης κατά την άλωσή της από τους Τούρκους έχει επιβιώσει ως τις μέρες μας. Η ηρωποιημένη βεροιώτισσα έγινε σύμβολο ελευθερίας, αγώνα και υπέρτατης δυσίας για τους υπόδουλους Έλληνες της πόλης. Σ' ένα γυναικείο όνομα αποδόθηκε ο θρύλος ο οποίος γεννήθηκε στα χρόνια της άλωσης - μιας από τις αλώσεις - α' άλωση 1373/4, β' άλωση 1386, γ' άλωση 1389-1393/4, οριστική κατάληψη 1433 - της πόλης από τους Τούρκους.²³

Η παράδοση: «Στην άκρη της κασιρόπολης Βέροιας κατά το Βέρμιο ήταν κτισμένος ο πύργος της βασίλισσας Βεργίνας. Όταν ήρθαν οι Τούρκοι η βασίλισσα Βεργίνα έβλεπε από ψηλά από τον πύργο της όλο το κάστρο. Ήταν σίγουρη ότι κανένας δεν μπορούσε να το πατήσει εκτός κι αν βρισκόταν κάποιος προδότης και οδηγούσε τους Τούρκους. Και ο προδότης βρέθηκε, ήταν ο Χαϊζηκαϊβίας. Μόλις η βασίλισσα Βεργίνα είδε ότι αλώθηκε η κασιρόπολη, κατέβηκε αμέσως με το παιδί της στην αγκαλιά στη ξύλινη γέφυρα του βασιλικού ποταμού η οποία ήταν κοντά στον πύργο της. Στάθηκε λίγο στη μέση της ξύλινης γέφυρας, κοίταζε γύρω της - παντού εχθροί - και ρίχτηκε με το παιδί της στην αγκαλιά στα νερά του βασιλικού ποταμού».²⁴

Πιθανά η παράδοση στηρίχτηκε σε κάποιο υπαρκτό πρόσωπο αν και ο μύθος δεν είναι πρωτότυπος γιατί παρόμοιοι μύθοι αναφέρονται σε πολλές πόλεις της Ελλάδας. Η Βασίλισσα Βεργίνα, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, δεν ήταν βασίλισσα αλλά αρχόνισσα γαιοκτημόνων, πυργοδέσποινα, γόνος της μεγάλης οικογένειας της βυζαντινής Βέροιας, των διγενών ακριτών Σουλτάνων Παλαιολόγων. Επίσης η βασίλισσα Βεργίνα δεν αυτοκτόνησε αμέσως μόλις έμαθε ότι οι Τούρκοι πήραν την πόλη αλλά έζησε και προσπάθησε να οργανώσει την αντίσταση και τον ξεσηκωμό. Αυτοκτόνησε τότε, όταν κατάλαβε ότι δε θα μπορούσε να αποφύγει την αιχμαλωσία. Πλάστηκε λοιπόν ένα ιμμητικό όνομα για την ηρωίδα, το όνομα Βεργίνα, για να θυμίζει την καταγωγή της, ότι είναι δηλαδή Βεργιώτισσα, άξια της πατρίδας της και μεταφράστηκε από τους συμπαιριώτες της, το ένα σκέλος του επωνύμου της, το Σουλτανίνα, και από Σουλτανίνα Παλαιολογίνα έμεινε απλά βασίλισσα, η βασίλισσα Βεργίνα.²⁵

Ana Ferye

Ένα ακόμη μυθοπλαστικό γυναικείο όνομα δημιουργείται την περίοδο της τουρκοκρατίας που αφορά την ονομασία της πόλης. Ο Εβλιγιά Τσελεμπή, Τούρκος περιηγητής, το 1668 επι-

* Το κείμενο είναι προϊόν ερευνητικής προσπάθειας που υλοποιήθηκε το 2004 από τους μαθητές του Γ2 του 4ου Γυμνασίου Βέροιας υπό την εποπτεία της γράφουσας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος, «Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των δυο φύλων».

23. Παπαζώτος Θανάσης, Εν έτει 1433 επήραν την Βέροισαν, Ιστορικογεωγραφικά, τ. 2ος, Γιάννενα-Θεσσαλονίκη 1988, σ. 151-154.

24. Γαβριηλίδης Θωμάς, Βασίλισσα Βεργίνα, Βέροια 1997, σ. 7-8

25. Γαβριηλίδης Θωμάς, ό.π., σ. 24

σκέφθηκε τη Βέροια και προσθέτει άλλη μια παράδοση σχετική με την βυζαντινή Βέροια, «την έχτισε η βασιλοπούλα *Ana Ferye*, κόρη του Έλληνα βασιλιά *Serkice*.»²⁶

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Στη διάρκεια του μακεδονικού αγώνα συναντούμε γυναικείες μορφές να πρωτοστατούν παρ' όλες τις αντίξοες συνθήκες που επικρατούν, ιδιαίτερα γι' αυτές. Αναδεικνύονται μέσα από τους δικούς τους αγώνες για την ανεξαρτησία και την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Αναπτύσσουν δράση μέσα στο το χώρο της εκπαίδευσης ως δασκάλες και πρωτοστατούν στην οργάνωση των γυναικών. Έχουν στόχο τη δραστηριοποίηση των γυναικών στον εθνικό αγώνα αλλά και την ανάπτυξη της κοινωνικής τους δράσης και παρουσίας.

Το 1905 ιδρύθηκε στη Βέροια η «Φιλόπρωχος Αδελφότης Κυριών». Το φιλανθρωπικό αυτό σωματείο είχε αποστολή κατά κύριο λόγο κοινωνική. Κάτω όμως από το φαινομενικά φιλανθρωπικό σκοπό του, κρυβόταν μια πατριωτική οργάνωση που πρόσφερε πολλά στην εθνική υπόθεση, με σκοπό τη φιλανθρωπική και εθνική δράση. Ιδρύτριες της Αδελφότητος ήταν: η Καλλιόπη Δημητριάδου, η Πηνελόπη Καμπίτογλου, η Ευδοξία Μαλακούση και η ανεψιά του 49ου Μητροπολίτη Βέροιας Κωνσταντίνου, Μαρίκα.²⁷

Καλλιόπη Δημητριάδου (1880-1967)

Η Δημητριάδου Καλλιόπη γεννήθηκε στη Βέροια το 1880. Σπούδασε στο Παρθεναγωγείο της Θεσσαλονίκης. Υπήρξε δασκάλα κοινοτικών σχολείων στη Μακεδονία από το 1896 έως το 1931. Πρόσφερε ανυπολόγιστες εθνικές υπηρεσίες, ως μακεδονομάχος, κυρίως στα Γιαννιτσά, στη Σιρώμνιτσα και τη Γευγελή. Κινδύνευσε πολλές φορές να δολοφονηθεί από τους Βουλγάρους ή τους βουλγαρίζοντες κομιτατζήδες. Η συμβολή της υπήρξε άμεση και έμμεση, με τη συνεχή εθνική διδασκαλία, εντός και εκτός του σχολείου και μέσα από την ίδρυση πολλών αδελφοτήτων κυριών και δεσποινίδων και παρόμοιων σωματείων τα οποία είχαν στην ουσία εθνικούς σκοπούς.²⁸

Για το έργο της, μάρτυρες είναι τα ίδια τα έγγραφα από προσωπικό της αρχείο. Παραθέτουμε ορισμένα αποσπάσματα.

Απόσπασμα άρθρου το οποίο δημοσιεύτηκε στο τεύχος Δεκεμβρίου 1930 της μηνιαίας επιθεώρησης «*Νέαι Χώραι*» Αθηνών, σ. 229, με τον τίτλο «*Από την γυναικείαν κοινωνικήν δράσιν*» και με συντάκτρια τη Δώρα Παπακωνσταντίνου η οποία γράφει, αναφερόμενη στην Πρακτική Σχολή της Έδεσσας:

«*Ψυχή όλης αυτής της εργασίας είναι η διευθύντρια και ιδρύτρια της σχολής κ. Καλλιόπη Δημητριάδου, από τη Βέροια...*»

Το δάρρος και ο πατριωτισμός εξέπληγαν και αυτούς τους Τούρκους και τους Βουλγάρους, η εθνική της δε δράσις θα μείνει ως ένα παράδειγμα μοναδικής αυτοθυσίας και φιλοπατρίας...

Φιλόπρωχος Αδελφότης Κυριών Βεροίας

26. Δημητριάδης Βασίλης, Η κεντρική και δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, σ.249-250

27. Αδαλόγλου Νίκος, Ξενάγηση στα Μοναστήρια Ημαθίας, Ευεργέτες και Δωρητές της Βέροιας, Φιλανθρωπικά Ιδρύματα της Βέροιας, το Χρονικό των «ΟΛΥΜΠΙΩΝ», Θεσσαλονίκη 1988 σ. 66-67

28. Χιονίδης Χ. Γεώργιος, Βεροιώτισσα μακεδονομάχος, Μακεδονικό Ημερολόγιο, Θεσσαλονίκη 1972, σ.131

Σε όλες τις ανιζοες εθνικές περιστάσεις, κατώρθωσε να κρατήσει την σχολήν της, πάντοτε ως ένα λαμπρόν φυτώριον όπου καλλιεργούνται και ζυπνούν συνειδήσεις ελληνικές και όπου οι Μακεδονοπούλες προετοιμάζονται για τον προορισμό τους, με δυναμωμένο τον χαρακτήρα και με το μυαλό γεμάτο γνώσεις πρακτικές και χρήσιμες...²⁹

Σε ψήφισμα της "Φιλοπτώχου Αδελφότητος Κυριών Βεροίας" 29.3.1931 αναφέρονται και τα εξής:

«Εκφράζουν τα θερμότερα αυτών συγχαρητήρια προς την κ. Καλλιόπην Μ. Δημητριάδου, Διευθύντριαν της εν Εδέσση Πρακτικής Σχολής Θηλέων, διερμηνεύοντα συνάμα την υπερηφάνειαν της ιδιαιτέρας της Παιρίδος (Βέροιας) δια την ανάδειξιν μιας εξεχούσης φύσεως γυναίκος, ης αι δυσίαι προυξένησαν βαθείαν εντύπωσιν εις τους συναισθανομένους τους κόπους και τους μόχθους, ους κατέβαλε αύτη δια το Καλόν της Παιρίδος και ιδιαιτέρως την προσπάθειαν της δια την ανύψωσιν της γυναίκος εις την αληθινήν και κοινωφελή εξέλιξιν του καλώς εννοούμενου Φεμινισμού...»³⁰

Την ανιδιοτέλεια της προσφοράς και δείγμα του χαρακτήρα της είναι η άρνησή της να αποκατασταθεί ως Μακεδονομάχος, αν και πιέζονταν από τους εκάστοτε προέδρους του σωματείου Θεσσαλονίκης «Παύλος Μελάς». Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια της «εγώ έκαμα απλούσιата το καθήκον μου δια την σκλαβωμένη παιρίδα και δεν θέλω ανταλλάγματα». Η παιρίδα την τίμησε ηθικά με την απονομή του «βραβείου αρετής» από την Ακαδημία Αθηνών, το 1931.³¹

Καμπίτογλου Κ. Πηνελόπη (1870-1923)

Η Πηνελόπη Καμπίτογλου γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1870. Τελείωσε το ανώτερο Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης και υπηρέτησε ως διευθύντρια των δημοτικών σχολείων Στρωμνίτης, Γιαννιτσών και Βέροιας.

Αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τις πόλεις Στρωμνίτσα και Γιαννιτσά επειδή ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα, πράγμα που έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή της από Βουλγάρους Κομιτατζήδες.

Στη Βέροια ανέλαβε τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου και σε μικρό χρονικό διάστημα κατέκτησε την αγάπη, το σεβασμό και την εκτίμηση της κοινωνίας της Βέροιας. Για άγνωστους λόγους παραιτήθηκε και παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο Καμπίτογλου.

Η Πηνελόπη Καμπίτογλου συνέχισε όμως το κοινωνικό της έργο, ιδρύοντας τη «Φιλόπτωχο Αδελφότητα Κυριών» με την Καλλιόπη Δημητριάδη και τη Μαρία Λαδοπούλου. Πρώτη πρόεδρος της αδελφότητας υπήρξε η Π. Καμπίτογλου. Η δράση της στην πρώτη περίοδο του σωματείου υπήρξε πολύ σημαντική. Συγκέντρωνε εισφορές, πραγματοποιούσε λαχειοφόρους αγορές εργόχειρων για την οικονομική στήριξη της αδελφότητας. Πρότεινε την ίδρυση μικρού νοσοκομείου στη Βέροια και με τη βοήθεια του τότε Μητροπολίτη Αποστόλου κατόρθωσε να επισκέπτονται γιατροί της πόλης απόρους και να χορηγούν δωρεάν φάρμακα. Αν η κοινωνική της προσφορά υπήρξε πρωτοπόρα, η πνευματική της προσφορά ήταν ακόμη πιο σημαντική. Απευθυνόμενη σε γυναίκες ακροατήριο με ομιλίες και διαλέξεις προσπαθούσε να μορφώσει τις νέες γυναίκες, θεωρώντας ότι η πνευματική καλλιέργεια των γυναικών βοηθά στην ανάπτυξη της κοινωνίας.

Στη διάρκεια του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, την περίοδο που έφτασαν τα γαλλικά στρατεύματα, επιστρατεύτηκε, επειδή γνώριζε γαλλικά και εργάστηκε ως νοσοκόμος για την περιποίηση των ασθενών και τραυματιών. Για τις υπηρεσίες της αυτές τιμήθηκε με το ειδικό μετάλλιο των εθελοντριών του γαλλικού στρατού.

Η Πηνελόπη Καμπίτογλου πέθανε το 1923 στη Βέροια.³²

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ - ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20^{ου} αι.

Η αγροτική προέλευση της τοπικής κοινωνίας και το πνεύμα της επαρχίας καθιστούν τη θέση της γυναίκας υποδεέστερη απέναντι στον άντρα. Η όποια γυναικεία κοινωνική δράση αναπτύσσεται αυτή την εποχή, περιλαμβάνει κυρίως δραστηριότητες στα πλαίσια

29. Χιονίδης Χ. Γεώργιος, Βεροιώτισσα μακεδονομάχος, Μακεδονικό Ημερολόγιο, Θεσσαλονίκη 1972, σ.132

30. Χιονίδης Χ. Γεώργιος, ό.π. σ.135

31. Χιονίδης Χ. Γεώργιος, ό.π. σ.132

32. Πυρινός Παύλος, Πηνελόπη Καμπίτογλου, αδημοσίευτο.

γυναικείων φιλανθρωπικών συλλόγων. Κυρίως γυναίκες από εύπορες κοινωνικές τάξεις πρωταγωνιστούν και παίζουν σημαντικό ρόλο στην τοπική κοινωνία μέσα από ευεργετήματα.

Ευεργέτιδες

Ευδοξία Μαλακούση

Η Ευδοξία Μαλακούση γεννήθηκε στη Βέροια και υπήρξε σύζυγος του σημαντικού δωρητή της πόλης Ιωάννη Μαλακούση. Ήταν θεοσεβούμενη και φιλόπονη. Η μεγάλη της πίστη φανερώθηκε την επομένη της 4ης Φεβρουαρίου 1898, όταν πήρε φωτιά και καιγόταν η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, αυτή με κίνδυνο της ζωής της μέσα στις φλόγες μπήκε στην εκκλησία και έσωσε με ψυχραιμία τα Άγια Λείψανα.

Οι κάτοικοι της πόλης την εκτιμούσαν για τα χριστιανικά της έργα. Μεταβίβασε στην εκκλησία του Αγίου Αντωνίου ολόκληρη την περιουσία της. Από τότε κάθε χρόνο οι επίτροποι του Αγίου Αντωνίου την Κυριακή των Νηστειών τελούν αρχιερατικό μνημόσυνο στη μνήμη της ευεργέτιδας.³³

Ευδοξία Μαλακούση

Μαριγώ Πρωτοψάλτου

Γεννήθηκε στη Βέροια και ήταν κόρη του Ιωάννη και της Ευδοξίας Μαλακούση. Δραστηριοποιήθηκε στη «Φιλόπτωχο Αδελφότητα Κυριών Βέροιας». Μιμούμενη τους ευεργέτες γονείς της πραγματοποίησε δωρεά περιουσίας της στη «Φιλόπτωχο Αδελφότητα Κυριών Βέροιας».³⁴

Βασιλική Σωσσίδου (1889 –1972)

Η Βασιλική Σωσσίδου γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1889. Το 1957 φιλάνθρωποι κάτοικοι της πόλης ίδρυσαν το Γηροκομείο Βέροιας σαν Σωματείο, με την επωνυμία «Αδελφάτο Γηροκομείον Βέροιας». Το γηροκομείο στεγάστηκε στη «βίλλα Σωσσίδου», που παραχωρήθηκε από τη Βασιλική Σωσσίδου η οποία αργότερα τη δώρισε με συμβολαιογραφική πράξη με τον γύρω χώρο και οικόπεδο στο Αδελφάτο. Εκτός από την έπαυλή της και το οικόπεδο που δώρισε στο Γηροκομείο, άφησε και περιουσία της οποίας τα έσοδα διατίθενται για τους σκοπούς του ιδρύματος. Το Γηροκομείο Βέροιας μεταβλήθηκε σε ίδρυμα με Βασιλικό Διάταγμα και ονομάστηκε προς τιμή της ευεργέτιδας, «Γηροκομείο Βέροιας Βασιλική Δ. Σωσσίδου».³⁵

Ευδοξία Σαράφογλου (1893- 1989)

Η Ευδοξία Σαράφογλου γεννήθηκε στη Βέροια το 1893. Δώρισε το 1973 στο Δήμο Βέροιας το σπίτι της το οποίο κτίστηκε το 1766 και βρίσκεται στην οδό Ιεραρχών 14. Το κτίσμα αποτελεί αξιόλογο δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής. Από το 1975 χρησιμοποιήθηκε αρχικά από το Δήμο για πολιτιστικές εκδηλώσεις και σήμερα φιλοξενεί το υπό διαμόρφωση λαογραφικό μουσείο.³⁶

Ευδοξία Σαράφογλου

Μαριγώ Μπουτόνογλου

Η Μαριγώ Μπουτόνογλου (Μπουτουνουλούδα) γεννήθηκε στη Βέροια. Η ζωή της υπήρξε παραδειγματική ως προς την κοινωνική προσφορά. Στο τέλος της ζωής της δώρισε ολόκληρη την περιουσία της στο Νοσοκομείο της πόλης.³⁷

Αικατερίνη Κάππου (- 1954)

Αικατερίνη Κάππου, γεννήθηκε στη Βέροια. Πήρε το δίπλωμα του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης το 1903 και διορίστηκε αμέσως στο Μελέτειο Δημοτικό σχολείο Βέροιας δει-

33. Αδαλόγλου Νίκος, Ξενάγηση στα Μοναστήρια Ημαθίας, Ευεργέτες και Δωρητές της Βέροιας, Φιλανθρωπικά Ιδρύματα της Βέροιας, το Χρονικό των «ΟΛΥΜΠΙΩΝ», Θεσσαλονίκη 1988 σ. 52

34. Αδαλόγλου Νίκος, ό.π. σ. 55

35. Αδαλόγλου Νίκος, Ξενάγηση στα Μοναστήρια Ημαθίας, Ευεργέτες και Δωρητές της Βέροιας, Φιλανθρωπικά Ιδρύματα της Βέροιας, το Χρονικό των «ΟΛΥΜΠΙΩΝ», Θεσσαλονίκη 1988, σ. 58-59

36. Πολιτιστικά Δρώμενα, Επετειακό τεύχος, Βέροια 1998, σ. 8

37. Αδαλόγλου Νίκος, ό.π. σ. 54

χνοντας μεγάλο ζήλο και θέληση κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής της σταδιοδρομίας. Διετέλεσε μέλος του διοικητικού συμβουλίου της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Κυριών Βέροιας» και έδειξε αξιόλογο ενδιαφέρον και για τη δράση του συλλόγου.

Ακολουθώντας το παράδειγμα του άντρα της, Αναστασίου Κάππου, κληροδότησε στο Δήμο Βέροιας όλη την κινητή περιουσία τους. Γεγονός που αποδεικνύει το βαθύ αίσθημα κοινωνικής προσφοράς που τη διακατείχε.³⁸

Η Θεανώ Ζωγιοπούλου στο Λύκειο Ελληνίδων

Θεανώ Ζωγιοπούλου (1909-1996)

Γεννήθηκε το 1909 στη Βέροια και καταγόταν από αρχοντική οικογένεια. Φοίτησε στη σχολή Νηπιαγωγών Θεσσαλονίκης και υπηρέτησε 35 χρόνια ως νηπιαγωγός στο 3ο Δημοτικό Σχολείο της πόλης. Υπήρξε δασκάλα και παιδαγωγός για πολλές γενιές Βεροϊών στη διάρκεια της επαγγελματικής της σταδιοδρομίας. Ασυμβίβαστη με έντονη προσωπικότητα στα δύσκολα χρόνια του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου υπηρέτησε ως εθελόντρια αδερφή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού.

Αφού συνταξιοδοτήθηκε ασχολήθηκε με ζήλο σε διάφορες φιλανθρωπικές και κοινωνικές οργανώσεις. Υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά στελέχη του «Λυκείου Ελληνίδων»,

ενώ επί σειρά ετών διετέλε πρόεδρος του σωματίου.

Οι δωρεές της, το 1982 ορόφου στην οδό Αριστοφάνους για τη στέγαση του Α' Δημοτικού Βρεφονηπιακού Σταθμού και το 1988, δωρεά στο δήμο ορόφου 450 τ. μ. για τη στέγαση Δημοικής Βιβλιοθήκης, αποτέλεσαν συνέχεια του έργου και του σκοπού της ζωής της, της προσφοράς της, δηλαδή στα παιδιά της πόλης. Για την προσφορά της στην κοινωνία της πόλης υμνήθηκε από το Δήμο με το μετάλλιο της πόλης.³⁹

ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα η γυναίκα απελευθερώνεται από τα δεσμά του σπιτιού και αποιναίνει την νοοτροπία της υποταγής. Απελευθερώνει το μέχρι τότε καταπιεσμένο πλούτο και δυναμισμό που κλείνει μέσα της κάθε γυναίκα. Οι άβγαλτες κοπέλες της ελληνικής επαρχίας ζώντας τη δυναμική του αγώνα, όπου σε κάθε απελευθερωτικό κίνημα η συμμετοχή και τα καθήκοντα είναι ισότιμα, έγιναν ελεύθερα άτομα και πρωταγωνίστριες στον εθνικό λαϊκό ξεσηκωμό. Έγιναν αγωνίστριες του λαού, πρωτοπόρες μαχήτριες, αντάρτισσες αξιωματικοί, παράγοντες εξουσίας στις απελευθερωμένες περιοχές. Οπλισμένη με το όραμα μιας Ελλάδας λυτρωμένης από εθνική σκλαβιά και κοινωνική καταπίεση, -δεδομένα που η γυναίκα ζούσε, γι' αυτό και τα κατανοούσε- υψώθηκε σαν σύμβολο αυτοθυσίας και ηρωισμού.

Στην τοπική κοινωνία της πόλης μας οι γυναίκες πρωταγωνίστησαν στον αγώνα εναντίον των κατακτητών με ποικίλες δραστηριότητες.

Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την έρευνα μας στα αρχεία των Αντιστασιακών Οργανώσεων συναντήσαμε ένα μεγάλο αριθμό γυναικών ονομάτων εγγεγραμμένων ως μέλη συλλόγων Εθνικής Αντίστασης. Σε ένα σύλλογο διαπιστώσαμε ότι ο αριθμός των γυναικών ως μέλη είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των ανδρών. Αξιοσημείωτη παρατήρηση αποτελεί η κοινωνική διαφοροποίηση που σημειώνεται στην τοπική κοινωνία. Το σύνολο των γυναικών που συμμετέχουν δραστήρια προέρχονται από κατώτερα κοινωνικά στρώματα και δεν είναι πια δραστήριες έξω από το σπίτι μόνο γυναίκες της αστικής τάξης. Κατανοεί κανείς ότι μέσα

Επονίστισες από την υποδειγματική Βέροιας του 16ου Συντάγματος: Ρούσσου Αθηνά, Τσομπάνη Σουλτάνα, Ζουλιοπούλου Σουλτάνα

38. Αδαλόγλου Νίκος, ό.π. σ. 50.

39. Πολιτιστικά Δρώμενα, τχ.16, Βέροια 1996, σ. 40-41

σε δυο τρία χρόνια διανύθηκε ιλιγγιώδης απόσταση. Οι Βεροιώτισσες γυναίκες για πρώτη φορά οργανώθηκαν σε συνοικιακά συμβούλια, πραγματοποιούσαν κινητοποιήσεις για να μαζέψουν τρόφιμα και άλλα εφόδια ενισχύοντας τις οικογένειες που είχαν ανάγκη, τις οικογένειες των ανταρτών και τους αντάρτες, συμμετείχαν σε συλλαλητήρια ενάντια στον κατακτητή, έκαναν ένοπλη αντίσταση.

Στη Βέροια οι αγωνιζόμενες γυναίκες ανέπτυξαν δράση κυρίως μέσα από την «Εθνική Αλληλεγγύη» (η επονομαζόμενη "μάνα του αγώνα") που είχε ως αποστολή την περίθαλψη των θυμάτων πολέμου, την ενίσχυση των κρατουμένων στις φυλακές και τη διάσωση, από την πείνα, του λαού. Ως πρώτη γραμματέας της Αλληλεγγύης το 1944 αναφέρεται η Πουλχερία Νίκη. Επίσης από το 1943 συμμετείχαν ενεργά στη δημιουργία της "Καλλιτεχνικής Συντροφιάς" η οποία πρωτοστάτησε στην οργάνωση οργάνωση θεατρικών παραστάσεων αλλά και στη φιλολογική λογοτεχνική και μουσική κίνηση στη Βέροια.⁴⁰

Παρουσιάζουμε ορισμένα ονόματα γυναικών με δράση την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης τα οποία εντοπίσαμε κυρίως από προφορικές συνεντεύξεις με αγωνιστές και αγωνίστριες αυτής της περιόδου. Διατηρούμε γι' αυτό το λόγο σοβαρές επιφυλάξεις, ότι έχουμε παραβλέψει και πολλά άλλα εξίσου σημαντικά ονόματα που δεν κατέστη δυνατόν να τα εντοπίσουμε στο σύντομο χρονικό περιθώριο της έρευνας μας, στα πλαίσια του προγράμματος, και στην έλλειψη βιβλιογραφίας και αρχείων.

Μαρία Τσαλουχίδου (1912-1986)

Γεννήθηκε στη Βέροια το 1912. Συμμετείχε στην Εθνική Αντίσταση ως στέλεχος του Ε.Α.Μ. Στο σπίτι της φιλοξενήθηκαν πολλά παράνομα στελέχη της Αντίστασης. Με τη συμμετοχή της στον εθνικό αγώνα ανέπτυξε αγωνιστική δράση, παλεύοντας για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των γυναικών και της ισότητας. Τον Ιούνιο του 1967 συμμετείχε ως αντιπρόσωπος του γυναικείου κινήματος της Ελλάδας σε **παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών** που πραγματοποιήθηκε στη Μόσχα. Παρ' ότι δε διέθετε ανώτερη μόρφωση, η έντονη παρουσία της στους κοινωνικούς αγώνες την αναδεικνύει ως μια σημαντική προσωπικότητα της κοινωνίας της πόλης. Το 1965 εκλέγεται **αυδημαρχος** και στη συνέχεια διετέλεσε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα **δήμαρχος** της πόλης. Ως σήμερα είναι η μοναδική γυναίκα στη Βέροια που αναδείχτηκε σ' αυτά τα αξιώματα της Δημοτικής αρχής.

Ισμήνη Γκίκα (1914-)

Υπήρξε στέλεχος του ΕΑΜ και ήταν υπεύθυνη των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στην πόλη. Ανέπτυξε ιδιαίτερη δράση στην "Καλλιτεχνική Συντροφιά" με δραστηριότητες που είχαν απήχηση και στην ευρύτερη περιφέρεια. Δραστηριοποιήθηκε επίσης και στο «Σύλλογο Δεσποινίδων», πρωταγωνιστώντας στη συμμετοχή των νέων γυναικών στον αγώνα για την απελευθέρωση από τον κατακτητή. Δραστηριοποιήθηκε στην «Αλληλεγγύη» και ήταν υπεύθυνη για τα συσσίτια που έσωσαν πολλές οικογένειες. Με κίνδυνο της ζωής της φιλοξενούσε στο σπίτι της και φυγάδευε στελέχη του ΕΑΜ και αντάρτες.

Δέσποινα Χασιώτου (1917-)

Συμμετείχε στο ΕΑΜ. Είχε αναλάβει την ευθύνη εφοδιασμού των ανταρτών με ρουχισμό μέσα από τις δραστηριότητες της Αλληλεγγύης.

Φρόσω Μπίσμπα

Γεννήθηκε το 1925 στη Βέροια. Συμμετείχε στην Εθνική Αντίσταση μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ. Δραστηριοποιήθηκε στην "Καλλιτεχνική Συντροφιά" διοργανώνοντας θεατρικές παραστάσεις και χορωδίες. Συνελήφθη για τη δράση της από τους Γερμανούς κατακτητές.

Πέπη Σβίγγου και Άννα Σβίγγου

Προσφέροντας στην υπόθεση της αντίστασης έβγαζαν παράνομα κάθε βράδυ Δελτίο Τύπου και προκυρήξεις που τις μοίραζαν με κίνδυνο τη ζωή τους διατηρώντας παράνομη γραφομηχανή. Οι Γερμανοί σε μπλόκο συνέλαβαν την Άννα Σβίγγου και την οδήγησαν στην Κομαντατούρ.

40. Χατζηκώστας Αλέξανδρος, Η εθνική Αντίσταση στο νομό Ημαθίας, Βέροια 2003, σ.37

Καίνα Παμά

Συμμετείχε σε παράτολμη αντιστασιακή ενέργεια. Με κίνδυνο τη ζωή της έκλεψε από το Μητροπολιτικό Μέγαρο τον πολύγραφο των Γερμανών.

Σόνια Θεοδωρίδου (1923-2003)

Γεννήθηκε στη Μικρά Ασία το 1923. Συμμετείχε και στην Εθνική αντίσταση με έντονη παράνομη δράση με το ψευδώνυμο "Λουκία". Συμμετείχε ενεργά στη διοργάνωση συλλαλητηρίων ενάντια στον κατακτητή.

Θάλεια Παυλίδου - Τσόπελα

Γεννήθηκε το 1928. Μια από τις ελάχιστες Βεροιώτισσες γυναίκες που ακολούθησαν το δύσκολο δρόμο του ένοπλου αγώνα στα βουνά του Βερμίου. Συμμετείχε στην απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τους αντάρτες.

Η Βέροια πλήρωσε και με γυναικείο αίμα τον αντιστασιακό αγώνα. Στη Βέροια εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς στις 13 Γενάρη 1944, ως αντίποινα αντιστασιακών ενεργειών οι: **Ράσελ Άλβο, Βαλόμπα ή Μπαλόμπα Άλβο, Ασλάνογλου Ευφροσύνη, Ανιφάκη Καλλιόπη, Γουδιά Ελένη, Γουδιά Παρασκευή, Κρουστάλη Κυριακούλα, Καζεπίδου Χρυσάνθη, Κοτσαρίδου Μαρία, Μαρουμπή Ρασέλ, Μαρουμπή Νταϊλώ, Μήτκα Ελένη, Μαϊμουτζή Ζαχαρένια, Λεοντιάδου Ευτυχία, Ραππούδη Σοφία, Τσέα Περιστέρα, Μαρουμπή Ρουμπίν, Χαχάνια Σμαρώ.**⁴¹

ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

Η γυναίκα στη σύγχρονη πραγματικότητα έχει εξελιχθεί και έχει διακριθεί σε διάφορους τομείς της παραγωγικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής. Σπάζοντας τα δεσμά της παραδοσιακής νοικοκυράς εισέρχεται δυναμικά στο κοινωνικό γίγνεσθαι και συνδιαμορφώνει πια μαζί με τον άνδρα τις κοινωνικές συνθήκες.

Στη σύγχρονη κοινωνία της πόλης μας οι γυναίκες έχουν δυναμικά εισχωρήσει σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δράσης. Η επιλογή παρουσίασης ορισμένων προσωπικοτήτων έγινε με κριτήριο την ευρύτερη εμβέλειά τους.

Σόνια Θεοδωρίδου

Σόνια Θεοδωρίδου

Η Σόνια Θεοδωρίδου γεννήθηκε στη Βέροια. Σπούδασε τραγούδι στο Εθνικό Ωδείο Αθηνών στην τάξη της κ. Παπαλεξοπούλου απ' όπου αποφοίτησε με «Άριστα» παμψηφεί και με «Αριστείο εξαιρετικής επίδοσης». Το 1983 της απενεμήθη το βραβείο των υποτροφιών «Μαρία Κάλλας». Ως υπότροφος συνέχισε τις σπουδές της στην Ανώτατη Μουσική Ακαδημία της Κολωνίας και στη συνέχεια στο Λονδίνο με τη Vera Rosza. Μαθήτρια ακόμη ντεμπουτάρει στο Πασάου, μια μικρή πόλη της Γερμανίας για να καταλήξει εν μια νυχτί, να βρεθεί σολίστ στην Όπερα της Φραγκφούρτης. Στη συνέχεια τραγούδησε στις μεγαλύτερες λυρικές σκηνές του κόσμου, όπου εκτός από μεγάλη σοπράνο τραγουδίστρια, κρίζεται και σπουδαία ηθοποιός.

Σαν σολίστ έχει τραγουδήσει στην Κολωνία, Βουδαπέστη, Λισσαβώνα, Τόκιο, Φρανκφούρτη και έχει συνεργαστεί με σπουδαίους μαέστρους όπως: Wolfgang Sawallisch, Zubin Mehta, Antonio Pappano, Rene Jakobs, Christoph von Dohnanyi, Gerd Albrecht, Garry Bertini κ. ά.

Έχουν κυκλοφορήσει τέσσερα CD της καλλιτέχνιδας. «La Calisto» (Harmonia Mundi), «Η Σόνια Θεοδωρίδου συναντά τον Μάνο Χατζιδάκι» (Σείριος), το «Recital» (Σείριος), «Φεγγάρι στην παλάμη μου» (στίχοι – μουσική Κ. Μπραβάκης)

Η μεγάλη βεροιώτισσα υψίφωνος αισθάνεται ως εκπρόσωπος της χώρας μας στο εξωτερικό και δηλώνει: «Όταν βγαίνω στη σκηνή και αστράφτω είμαι εκπρόσωπός της χώρας μου. Και λένε αυτή είναι Ελληνίδα. Το Σόνια ακολουθεί.»⁴²

Γιώτα Φωτιάδη – Μπαλαφούτη

Η Γιώτα Φωτιάδη – Μπαλαφούτη, γεννήθηκε στη Βέροια το 1932, από γονείς πρόσφυ-

41 Χατζηκώστας Αλέξανδρος, ό.π., σ. 108

42. Λάμδα, τχ.19, Βέροια 2002, σ. 45-50, Πολιτιστικά Δρώμενα, τχ. 11, Βέροια 1995, σ. 22

γες του Πόντου. Από το 1973 ζει στην Αθήνα. Ασχολείται με την ποίηση και την πεζογραφία. Στον κόσμο των εκδόσεων εμφανίστηκε με το βιβλίο της, *Σκιρτήματα*, ποιήματα, 1973. Ακολούθησαν τα έργα: *Ποτέ Ξανά* 1979, *Κρά- Κρά* 1980, *Άσε το βιβλίο, το γάλα φέρε* 1983, *Όλα τα ζωάκια αντάμα* 1985, *Με τ' ασπροπούλια του ουρανού* 1986, *Ποτέ Ξανά* 1987, *Χωρίς δικαίωση* 1991, *Εμείς οι Βλάχοι* 1991, *Ποντιακές ιστορίες και αφηγήσεις* 1995, *Πανσέληνος η σύλληψή σου* 1996, *Μία μέρα στον Πόντο* 1997, *Πέρασαν όλοι οι καιροί πάνω μας*, *Μάρθα* 1999, *Na Granicach Nocy* 2000.

Το 1985 η Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών της απένειμε το βραβείο «Μενέλαος Λουντέμης» για το μυθιστόρημα *Άσε το βιβλίο, το γάλα φέρε*. Το 1988 τιμήθηκε με το Πρώτο Βραβείο της Πνευματικής Εστίας «Τάκη Τρανούλη» για το μυθιστόρημα *Ποτέ Ξανά*. Αποσπάσματα βιβλίων της έχουν συμπεριληφθεί σε σχολικά βιβλία Δημοτικού και Λυκείου. Η ποίησή της έχει μεταφραστεί στα Ιταλικά, Γαλλικά, Αγγλικά, Αλβανικά, Πολωνικά και διηγήματά της στα Ουγγρικά.

Γιώτα Φωτιάδη-Μπαλαφούτη

Βούλα Χατζίκου

Η Βούλα Χατζίκου γεννήθηκε στη Βέροια. Φοίτησε στη Νομική Θεσσαλονίκης αλλά για οικογενειακούς λόγους δεν ολοκλήρωσε τις σπουδές της. Ασχολήθηκε με τη διάσωση των λαογραφικών εθίμων της Βέροιας από πολύ νεαρή ηλικία. Το 1965 ίδρυσε η ίδια το «Λαογραφικό Όμιλο Βέροιας». Ο όμιλος είχε θεατρικό, χορευτικό και χορωδιακό τμήμα. Στα τμήματα συμμετείχαν πάνω από εκατό παιδιά. Η ίδια έγραψε και ανέβασε τρία θεατρικά λαογραφικά έργα: *Βεροιώτικα προζενιά*, *Σκηνές από τη βεροιώτικη ζωή*, *Δαρδή του συμπεθέρ*.

Βούλα Χατζίκου

Δημοσίευσε πολλά άρθρα με λαογραφικό περιεχόμενο στις εφημερίδες *Μακεδονία*, *Βέροια* και στο περιοδικό *Παύλειος Λόγος*. Ιδιαίτερα σημαντικές στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης είναι οι δημοσιεύσεις της, στην εφημερίδα *Βέροια* με τίτλο «*Αληθινές Βεροιώτικες Ιστορίες*». Οι αρχικές δημοσιεύσεις ήταν στη βεροιώτικη διάλεκτο, στη συνέχεια όμως τα άρθρα γραφόταν στη δημοτική για να γίνονται εύκολα κατανοητά απ' όλους τους αναγνώστες. Το 2005 κυκλοφόρησε το βιβλίο της *Βεροιώτικες ιστορίες και παραμύθια*.

Το 1974 ανέλαβε τη διεύθυνση της νεοσύστατης Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών του Δήμου Βέροιας, συμβάλλοντας μ' αυτή της την προσπάθεια, στη δημιουργία ενός χώρου παραγωγής πολιτισμού στη Βέροια. Κατά τη διάρκεια της βραχείας παραμονής της στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών δημιούργησε το πρώτο λαογραφικό μουσείο της Βέροιας. Η προσπάθεια δημιουργίας ενός αξιόλογου μουσείου παραμένει ακόμη προσδοκία στην πόλη μας και ακόμη ένα όνειρο για την ίδια.

Ως αναγνώριση για την προσφορά της τιμήθηκε από τη Νομαρχία Ημαθίας το 1997, από τη Μητρόπολη με το Χρυσό Σταυρό το 2000 και από το Δήμο Βέροιας το 2003. Επίσης έλαβε τιμητικές διακρίσεις και από διάφορους συλλόγους.

Χρύσα Κωστοπούλου

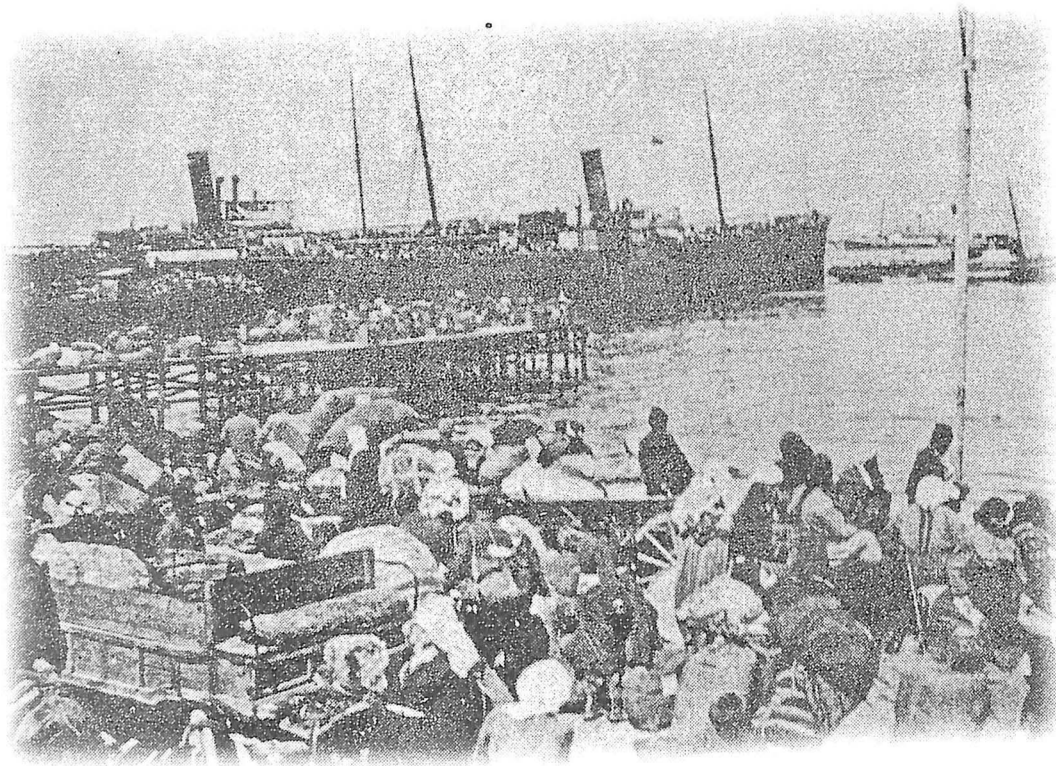
Η Χρύσα Κωστοπούλου γεννήθηκε στη Βέροια. Έχει δίπλωμα της ECOLE A.B.C. DE DESIGN. Το 1969 απέσπασε το Α' βραβείο σε διαγωνισμό Ημαθιωτών ζωγράφων. Το 1970 σε διαγωνισμό Βορειοελλαδικών ζωγράφων απέσπασε το Β' βραβείο. Συμμετείχε σε Πανελληνία έκθεση ζωγραφικής του Φιλολογικού Συλλόγου «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ» στην Αθήνα. Έλαβε το 1980 «τιμής ένεκεν» περγαμηνή από το Σύλλογο Ελλήνων Λογοτεχνών για την εν γένει πολιτεία της. Έχει μια πορεία 37 χρόνων στη ζωγραφική, με 14 ατομικές εκθέσεις και 15 ομαδικές, εκ των οποίων 3 στο εξωτερικό. Η ζωγραφική της Χρύσας Κωστοπούλου σχολιάστηκε πάντοτε θετικά από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο. Το έργο της προβλήθηκε και σε σειρά τηλεοπτικών εκπομπών. Έργα της ζωγράφου υπάρχουν σε δημόσια μέγαρα, καθώς και ιδιωτικές συλλογές.

Έχοντας ευαισθησία και αγάπη για την λαϊκή παράδοση και προπαντός για τις παραδοσιακές ενδυμασίες, από το 1977 άρχισε να συγκεντρώνει και να καταγράφει προφορικό λαογραφικό υλικό από τις πόλεις και τα χωριά του νομού μας. Από το 1980 έως το 1988 διετέλεσε μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Λαογραφικού Μουσείου Βέροιας.⁴³

43. Ημαθεία Ερατεινή, Λύκειο Ελληνίδων Βέροιας, Βέροια 2003, σ. 125

Από τον Πόντο εικόνες που δε σβήνουν

Κυριακή Καντζίδου
Εκπαιδευτικός Πιοιτέχνης

Ξεριζωμένοι Πόντιοι στην παραλία της Τραπεζούντας περιμένουν να επιβιβαστούν για την Ελλάδα.

Όταν οι πρόγονοί μας, οι Έλληνες του Πόντιου, ξεριζωμένοι από τις πατρογονικές τους εστίες ήρθαν στην Ελλάδα μπορεί να αφήσανε εκεί τα πάντα, τα πλούτη και τα υπάρχοντά τους φέρανε όμως μαζί τους κάτι που κανείς δε μπορούσε να τους πάρει, φέρανε την ιστορία τους και τον πολιτισμό αιώνων, φέρανε την παράδοση, τα ήθη και έθιμα, την αγάπη για την Πατρίδα, την λατρεία τους στο Θεό, φέρανε μαζί τους τις εικόνες και τα ιερά σκεύη των εκκλησιών μαζί με όλα όσα μέινανε βαθιά χαραγμένα στην ψυχή και στο νου, εικόνες αζέχαστες της προσφυγιάς, του αφανισμού και τις Γενοκτονίες όπως και έναν μεγάλο και αγίαυρευτο καημό της νοσταλγίας, μιας αλησμόνητης Πατρίδας του Πόντιου.

Οι γερωνιότεροι, οι παππούδες και οι γιαγιάδες μας ξέρανε πάρα πολλές ιστορίες αληθινές και πολύ ωραία παραμύθια που μας τα

διηγιότανε τα βράδια όμως και οι γονείς μας ακόμα που ήρθαν παιδιά τότε θυμότανε πάρα πολλά από τη ζωή τους στον Πόντιο και προ παντός από τα βάσανα της προσφυγιάς και τη φοβέρα των Τούρκων. Ο πατέρας μας ήρθε το 1923 στην Ελλάδα 12 ετών παιδί και η μάνα μας 6 όμως θυμότανε με κάθε λεπτομέρεια όλα τα γεγονότα του ξεριζωμού όπως και τα όμορφα ξέγνοιαστα παιδικά τους χρόνια, το χωριό, το σπίτι τους, τις χαρές, τις γιορτές, και τα πανηγύρια, τα βουνά, τα ποτάμια, τις πηγές με τα γάργαρα νερά, τα απέραντα λιβάδια, τους γαϊλάδες και τα Παρχάρια. Την εκκλησία στη μέση του χωριού και δίπλα το σχολείο, τους δρόμους, τις πλατείες, τ' αλώνια και τους νερόμυλους στις όχθες των ποταμών, θυμούνται τους ατέλειωτους χειμώνες και τα' αζημέρωτα παρακάδια όπου συμμετείχαν νέοι, γέροι και παιδιά, άνδρες και γυναίκες. Θυμούνται τις άνοιξες με τα μύρια

αγριολούλουδα του βουνού και τα καλοκαίρια τους κάμπους σαν ένα απέραντο χρυσοκίτρινο πέλαγος που λικνίζονταν στην πνοή του ανέμου και το θέρος σαν πανηγύρι και σαν γιορτή άστραφταν τα δρεπανιά κάτω από τον καυτό τον ήλιο και το τραγούδι της χαράς του έρωτα και της αγάπης, μουσική ανάμνηση γλυκιά σαν σπονδή, σαν θεία λειτουργία στο ναό του μόχθου. Θυμούνται, θυμούνται τα κάρα που πηγαίνον έρχονταν φορτωμένα στάχυα ακούραστα από τον κάμπο στ' αλώνια έξω από το χωριό όπου γινόταν ο αλωνισμός, άλλο πανηγύρι και αυτό, εκεί ο κάθε νοικοκύ-

ρης είχε το αλώνι του όπου ξεφόρτωνε και στοιβαζε σε δεμωνιές τα στάχυα του και όταν τελείωνε ο δερισμός άρχιζε το αλώνισμα όπου δούλευε όλη η οικογένεια νύχτα μέρα ώσπου να μαζέψουν όλο το σιτάρι στ' αμπάρια πριν αρχίσουν οι βροχές.

Όσο διαρκούσε ο αλωνισμός το χωριό ερήμωνε γιατί όλοι δουλεύανε στ' αλώνια, ακόμη και τα βράδια οι άντρες κοιμότανε στ' αλώνια και εκεί κάνανε παρέες. Πίνανε, τραγουδούσανε, παίζανε λύρα και χορεύανε, λέγανε δε πολλά μεσέλια, αστεία και πειράγματα, κάνανε και πολλές φάρσες. Ένα βράδυ, λέει ο πατέρας μου, εκεί στ' αλώνια αργά τα μεσάνυχτα, την ώρα που όλοι κοιμότανε, ο Χάρης, γνωστός σε όλους φαρσέρ και χιουμορίστας του χωριού, σκέφτηκε να κάνει μια φάρσα· πήρε λοιπόν μια ποτηστήρα νερό και πήγε σιγά σιγά στη δεμονιά της Ζωγράφας όπου κοιμότανε πάνω ο μοναχογιός της, ο χαϊδεμένος της ο Ηλιούσκας· ο Χάρης κρέμασε την ποτιστήρα πάνω σ' ένα δικράνι και χώθηκε μέσα στα δεμάπια ώστε να μην φαίνεται κρατώντας το δικράνι· εν τω μεταξύ άρχισε να γέρνει το ποτιστήρι πάνω στον Ηλιούσκα και με τις πρώτες σταγόνες που πέσανε στο πρόσωπό του ο Ηλιούσκας πετάχτηκε επάνω και άρχισε να φωνάζει έντρομος κι άμον αχπαραγμένος με όλη του τη δύναμη «βρεσ, βρεσ σκυλ παιδιά τρέξιεν, τρέξιεν, εχάδαμε βρες τ' αλώνια, τα σάρια, τρέξιεν, μη κοιμούσινε!». Από τις φωνές

Πόντιοι από την Πάφρα

από τα γέλια και κάδαν φοράν που έτρωε και έναν γορκαλέαν σο κιφάλ απάν εστάϊζεν Ζωγράφα βρεσ, βρεσ, βρεσ, Ηλιούσκα βρες, τρέζον σέρεψον τα' αλώνης. Όλη η φάρσα ήτανε σαν μια κωμική θεατρική παράσταση, εζ' άλλου με κάπι τέτοια διασκεδάζαν οι πόντιοι, με φάρσες, χωρατά και πειράγματα. Είχανε πολύ αναπτυγμένη την αίσθηση του χιούμορ και τους άρεζαν πολύ τα έξυπνα αστεία, για τα οποία φημισμένοι ήτανε οι Καρσλήδες και οι Γεϊτσαλήδες. Η Γεϊτσά είναι το χωριό του πατέρα μου όπου γεννήθηκε και έζησε μέχρι τα 7 του χρόνια απ' όπου είχε και τις πιο ωραίες και μοναδικές αναμνήσεις μιας ανέμελης και ευτυχισμένης εποχής που δυστυχώς τέλειωσε το 1917 όταν έφυγαν άρον άρον κυνηγημένοι από τις ορδές των Τούρκων.

Κι από τότε η ανέμελη παιδική ζωή του γέμισε τρόμο, αγωνία, ταλαιπωρία, ανέχεια, πείνα, αρρώστιες και τα ανέμελα παιδικά του χρόνια και το όμορφο χωριό έμειναν σαν μια μαγική εικόνα φυλαγμένη σαν φυλαχτό στο βάθος της καρδιάς του μέχρι την τελευταία του πνοή. Έφυγε με τον καημό να ξαναδεί το χωριό του την Γεϊτσάν, το Καρς και την Τραπεζούνταν απ' όπου ξεκίνησαν οι παππούδες του και πάλι φεύγοντας κυνηγημένοι από τους Τούρκους για να εγκατασταθούν στον Καύκασο και να ζήσουν εκεί ελεύθεροι μέχρι το 1917.

του ζύπνησαν όλοι και πετάχτηκαν κάτω από τις δεμωνιές μα σαν είδανε ζάστερο τον ουρανό κι ούτε ένα συννεφάκι πουθενά τότε κατάλαβαν πως ήτανε δουλειά του Χάρη και ανιλάλησαν τ' αλώνια από τα γέλια, τα πειράγματα και τα σχόλια. «Ανάθεμα τον ζαντόν ζαι' τούλα κι κάδεται ο νους αι θα ειπεί άλλο τήδεν κινουνίζ. Τερέστεν, τερέστεν ουλ εσκώδανε σο ποδάρ ο παλαλόν εχπάραζεν μας». Εν τω μεταξύ, η Ζωγράφα που κατάλαβε τι έγινε άρχισε να κυνηγάει τον Χάρη μ' έναν φορκάλ γύρω από τις δεμωνιές και ο Χάρης κρατούσε την κοιλιά του

Τα μαύρα οματοφρύδια

Πως ν' ανασπάλω κι επορώ σο νουμ πάντου
γυρίζνε τ' οσπίτ ν' εμούν σο Τσάμπασιν και
ση χωρί την άκραν όπου ρακάνια έμορφα
ορμάνια και παρχάρια. Ήσεν ψηλόν κασιρόλιδον
ολόδερα αυλία δενδρά, κεπία έμορφα και
παραδείς πουλία. Η πόρτια έτον σίδερον, χάλκενα
παραθύρια, τα ισάμια έσαν κρύσταλλα, τα κατωθύρια
ασήμια.

Πουρνά πουρνά σο χάραγμαν π' εφώταζεν
η μέρα η ήλεν έπαιζεν κρυφτόν σα μαύρα
οματοκλάδια κ' εγνέδιζεν την καλήν μου
απές ασήν εγκάλιαμ.

Κάδαν βραδίν γιαβάς γιαβάς ο φέγγον
επορπάτνεν άμον ιρανόν χρυσόν πουλίν
απάν σα επουράνια κι εκατηβαίνεν
χαμηλά ση Παρχαρί τ' ορμία ελάσκουτον
ιο Τσάμπασιν, τα σιράτας, τα αυλίας,
εφέγγιζεν τα κάμαρις κι όλα τα παραθύρια
κι εγνέδιζεν τα έμορφους και την Χρυσομαλλούσαν
για να χτενίζ τα ισάμιας ατς με φιλνπισένια χτένας.

Έναν βραδίν παράτερον ο φέγγον επιάστεν
σιτιά επορπάτνεν κ' ειτρέσεν οπίς ασά λυβόπα
κ' εκρύφκουσον μασχαρυτά να παιζ με τ' αστερόπα
εστάδεν αναχαπαρά κ' αμόν αχπαραγμένος εξέν
λαλίας κλάματα και τα μοιρολοϊτας, είδεν μασαίρια
δίκοπα απάν ασά κουνία, είδεν ιο γέμαν
αμόν νερόν να τρες σα κατωθύρια, δρόμια
σα αυλία.

Κι απές σ' ατό ιο δύσωμαν τα μαύρα τα
σκοιτίας ο ουρανόν εβάρκιζεν κι η νύχτια επαρακάλνεν,
φιέστιεν αδέρφια φίεςτιεν σ' ορμάνια
σα ρασία, σα Μοναστήρια τη Χριστού
τ' Αέρ, τη Παναϊας, έρδαν Τουρκάντ και
σπάζνεμας άμον Θεού αρνία.

Σ' έναν βραδίν ιο Τσάμπασιν τ' έμορφον
ιο χωρίον εκάεν, εγένιτονε καρβόν σαχτιάρια
ιαρασία. Ο φέγγον ο μαυράχαρον απ' ουρανού
εχάδεν να μην ελέπ, να μην ακούει τη μωρί
τα λάλιας να μη ελέπ τα γαίματα κι αιτά
τα αδικίας.

Ο ήλεν ο σιλέμορφος πουρνά τ' άλλ' την
ημέραν ερούζεν και εράεβεν του Πόντιου τα
χωρία, εράεβεν ιο Τσάμπασιν, τα κρυσταλλένια
ισάμια, εράεβεν τα χάλκενα, τ' έμορφα
παραθύρια, τα πόρτιας με τα σίδερα
τ' ασημοκατωθύρια, εράεβεν την κάλην μου
τα μαύρα οματοφρύδια.

Κυριακή Κανιζίδου

Ο Σολωμός και η επανάσταση του '21

Δήμητρα Σμυρνή
Φιλολόγος

*Δεν είναι χόρτο ταπεινό, χαμόδεντρο δεν είναι
Βρόσες απλώνει τα κλαδιά το δέντρο στον αέρα
Μην καρτερείς εδώ πουλί, και μην προσμένεις χλόη
Διατί τα φύλλα αν' ειν' πορρά, σε κάθε φύλλο πνεύμα.*

*Το φηρό δηνρ' ορόκηρο παρογά κι αστράφτει
Μ' όρους της τέχνης τους παούς, με του ουρανού τα φώτα.*

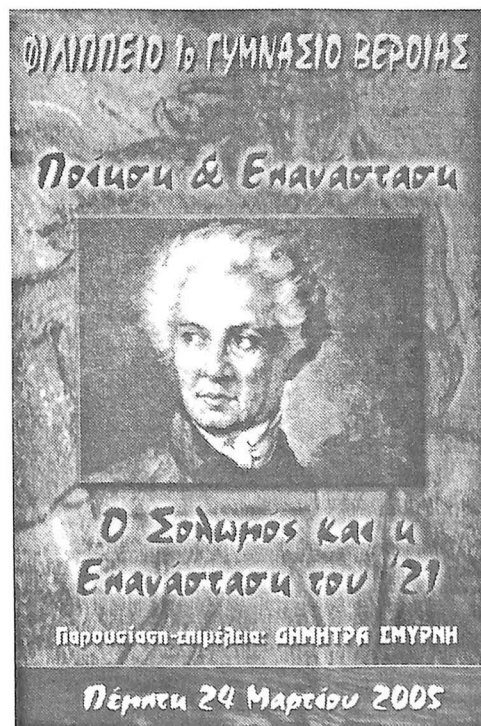
*Λαοτίζει η γη κι η θάλασσα κι ο ουρανός το θάμα
Το μέγα πορκαάντηρο μες στο ναό της φύσης
Κι αρμόζουν διάφορο το φως χίριες χιλιάδες άστρα
Χίριες χιλιάδες άσματα μιλούν και κάνουν ένα.*

«Χίλιες χιλιάδες άσματα μιλούν και κάνουν ένα». Κι ο σολωμικός λόγος, κομμάτι από την ψυχή του μικρού αυτού τόπου, κομμάτι απ' τα τραγούδια του, ταυτίζεται με τη φωνή που βγαίνει από τα χώματά του, κι από κει υψώνεται κατακόρυφα. Ταξίδι από την ολότητα στη μοναξιά και την Αγωνία της Ποίησης, ταξίδι από την ολότητα στη μοναξιά και την Αγωνία της Ευθύνης. Δύσκολο να είσαι ποιητής του λαού σου. Δύσκολο να περνάς από το «εγώ στο εμείς» του Μακρυγιάννη. Ο Σολωμός είναι η φωνή μας.

1798. Χρονιά που πεθαίνει ο Ρήγας, γεννιέται στη Ζάκυνθο ο Σολωμός. Η Φύση και η Ιστορία μεριμνούν για τη συνέχεια της Φωνής. Ο φλογερός, απλοϊκός, ακατέργαστος σχεδόν «Θούριος» του Ρήγα θα γίνει από το Σολωμό με πόνο και με κόπο η ηρωική φωνή του «Ύμνου εις την Ελευθερίαν», η ηρωϊκή αλλά και πικρή φωνή των «Ελεύθερων Πολιορκημένων».

«1798, Ιουνίου 8. Εβαπίσθη παιδίον αρσενικόν του Ευγενούς κυρίου Κόντε Νικολάου Σολωμού και ωνομάσθη Διονύσιος. Και ήτον μηνών δύο.»

Παιδί ο Σολωμός του γέροντα κόντε Σολωμού και της δεκαεξάχρονης υπηρέτριάς του, Αγγελικής Νίκλη, κύτταρο που κουβαλά τα γηραιά και τη νιότη μαζί, την παράδοση της αριστοκρατικής καταγωγής αλλά και το μητρικό λαϊκό σπόρο, νομιμοποιείται μαζί με το νεότερο αδελφό του Δημήτριο από τον πατέρα του, μόλις λίγες ώρες πριν από το θάνατό του. Ο

* Το κείμενο παρουσιάστηκε στην εκδήλωση του Α' Γυμνασίου Βέροιας - Φιλίππειο που πραγματοποιήθηκε στις 24 Μαρτίου 2005 στη Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών.

Διονύσιος είναι πια φυσικός κληρονόμος των Σολωμών αλλά και κληρονόμος αλληπάλληλων τραυμάτων που θα χαράξουν την παιδική του ψυχή.

Ο Διονύσιος ζει στο πατρικό του σπίτι ως τα **1808**. Η ψυχή του επηρεάζεται από το δάσκαλό του, τον Ιταλό αββά, Santo Rossi. Διδάσκεται την ιταλική γλώσσα και δίνει από νωρίς την εντύπωση του πολύ ευσυγκίνητου ατόμου. Λίγους μήνες μετά το θάνατο του κόντε Σολωμού η μητέρα του ποιητή παντρεύεται με το Μανώλη Λεονταράκη και σε λίγο αποκτά κι άλλα παιδιά. Ο επίτροπος του Σολωμού, κόνιες Μεσσαλάς, στέλνει το δεκάχρονο Διονύσιο στην Ιταλία, προσπαθώντας να του δώσει συστηματική μόρφωση από τη μια, αλλά και να τον αποκόψει από το λαϊκό περιβάλλον της μάνας του από την άλλη. Ο αποχωρισμός αυτός θα σηματοδέψει το Σολωμό για όλη του τη ζωή. Δε βλέπει τη μάνα του για επτά ολόκληρα χρόνια. Όταν παίρνει γράμμα της μετά από σιωπή τεσσάρων ολόκληρων χρόνων, (πρέπει να του έκρυβαν τα γράμματά της), της γράφει.

Κρεμόνα, 4 Νοεμβρίου 1815

Πολυαγαπημένη μου μητέρα

Επιτέλους, ύστερα από τέσσερα και παραπάνω χρόνια που λαχταρούσα να λάβω γράμμα σου, μου ήρθαν δυό, το ένα πάνω στο άλλο. Τα βρεξα, πίστεψέ με, με τα πιο θερμά μου δάκρυα, γιατί μου έδιωξαν τους φόβους που τόσες φορές έβαζε ο νους μου, καθώς δε λάβαινα καθόλου γράμματά σου. Πολλές φορές σ' έκλαψα για πεδαμένη, άλλες, πάλι, για να παρηγορηθώ, προσπαθούσα να βρω κάποια δικαιολογία, ώστε να ξεγελάσω τον εαυτό μου. Έτσι είναι, όταν είναι κανείς βαθιά ποτισμένος από τρυφερή στοργή για τους γονιούς του.

Σε λίγες μέρες μπαίνω στο Πανεπιστήμιο της Παβίας, όπου θα πρέπει να βάλω όλα μου τα δυνατά, για να μπορέσω ύστερα από τρία χρόνια, να έχω πάρει κάποια διάκριση, όταν σε ξανασφίξω στην αγκαλιά μου. Ωστόσο, όταν έλθει ο αδελφός μου στην Κρεμόνα, θα πετάξω εκεί να τον γεμίσω φιλιά.

Δε γράφω περισσότερα, εσύ ξέρεις καλά την ψυχή μου ως το βάθος, και μάθε ακόμη πως η ξενιτιά άλλο δεν έκαμε παρά να δυναμώσει περισσότερο τη ζέστα της καρδιάς μου.

Φίλησέ μου τρυφερά το Δημήτρη μου, χαιρέτησέ μου τα άλλα μου τα αδέρφια και πολύ θερμά τον Λεονταράκη. Χαίρε.

Ο αληθινός σου γιος Διονύσιος

Σπουδάζει νομικά στο Πανεπιστήμιο της Παβίας, αλλά καθώς ο ίδιος ομολογεί, σ' αυτόν τον τομέα δε σημειώνει επιτυχία. Τον τραβούν η ποίηση και η τέχνη.

Τα χρόνια εκείνα στην Ιταλία ο ξένος δυνάστης απαγορεύει κάθε πολιτική δραστηριότητα. Έτσι, οι νέοι στρέφονται με πάθος στη λογοτεχνία και εκεί διοχετεύουν τα πατριωτικά τους ιδεώδη. Άλλωστε το κίνημα του ρομαντισμού, προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του τόπου, έχει καθαρά πολιτικό και πατριωτικό χαρακτήρα. Οι Ιταλοί ρομαντικοί τρέφονται από το Δάντη και την αρχαία τραγωδία. Στο Μιλάνο, έδρα της ιταλικής ρομαντικής ποίησης, συχνά πηγαίνει ο Σολωμός. Εκεί γνωρίζεται με τον Ιταλό ποιητή Mondì και αργότερα με τον Manzoni. Εκεί, στην Ιταλία, ανακαλύπτει τον κόσμο.

Όμως και κει, όταν οι ρομαντικοί μέσα σε κλίμα απόλυτης υπερβολής δουλεύουν συνεπαρμένοι με μόνο γνώμονα το συναίσθημα, ο Σολωμός τολμά να πει στο φτιασμένο ποιητή Mondì: «Πρέπει πρώτα με δύναμη να συλλάβει ο νους κι έπειτα η καρδιά θερμά να αισθανθεί όσα ο νους συνέλαβε». Για τα δεδομένα της εποχής η σκέψη και η θέση ηχεί παράξενα και προετοιμάζει το δύσκολο δρόμο του μεγάλου ποιητή. Γιατί, όπως γράφτηκε για τους ποιητές: «Για να είναι κανείς ποιητής φτάνει να αισθάνεται βαθιά. Όμως ο μεγάλος ποιητής και βαθιά αισθάνεται και βαθιά νοεί». Και ο Σολωμός θα γίνει μεγάλος ποιητής. Ο δρόμος όμως είναι δύσβατος.

1818. Μετά από δέκα χρόνια σπουδών ο Σολωμός επιστρέφει στη Ζάκυνθο. Η Ζάκυνθος δεν τον χωρά. Για μια στιγμή σκέφτεται να γυρίσει στην Ιταλία, τελικά μένει. Η μεγάλη του περιουσία, ο ίπλος ευγενείας και ο ευχάριστος χαρακτήρας του τον τοποθετούν στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής του νησιού. Γύρω του νέοι που ενδιαφέρονται για τη λογοτεχνία, ανάμεσά τους ο Μάιεσης και ο Τερσιέτης. Γράφει πότε ιταλικούς και πότε ελληνικούς στίχους. Δροσερά δημιουργήματα, που όμως δεν προαναγγέλλουν τα όσα μεγάλα θα ρθούν αργότερα.

Πώς είναι δυνατόν ο Σολωμός να γράφει ανάλαφρους στίχους παραμονές της ελληνικής επανάστασης; Είναι ένα εύλογο ερώτημα που έχει απάντηση. Η Ζάκυνθος βρίσκεται κάτω απ' το αυταρχικό καθεστώς της αγγλικής αρμοσσίας. Δουλεία η οποία δε συγκρίνεται με εκείνη της οθωμανικής κυριαρχίας στην υπόλοιπη Ελλάδα. Οι αλυσίδες της Ελλάδας ηχούν ακόμη απόμακρα για το Σολωμό. Επηρεασμένος βέβαια από τη διαμονή του στην Ευρώπη

και μεγαλωμένος με τα μηνύματα της γαλλικής επανάστασης και τις ναπολεόντειες επαγγελίες που την ακολούθησαν ο Σολωμός θα συνειδητοποιήσει αργότερα το βάρος κι αυτής της ξένης κατοχής και θα σχολιάσει καυστικά το ρόλο του Άγγλου αρμοστή Μαίτλαντ αλλά και των ντόπιων συνεργατών του. Θα πει: «Έκαναν ύστερα τα ταλαίπωρα νησιά να κουνήσουν τα χέρια τους και κατάλαβαν πως ήταν αλυσοδεμένα.» Η συνειδητοποίηση βέβαια θα αρχίσει πολύ αργότερα. Τώρα είναι ακόμα ξένοιαστος. Αυτοσχεδιάζει για τους φίλους του στα ζακυνθινά σαλόνια, οι σίχοι του προκαλούν ευφορία. «Αν και αρχίζει από τότε σιγά σιγά» γράφει ο Παλαμάς «να κυριεύει το νου του η φροντίδα μιας τέχνης βγαλμένης από ζωντανές φωνές κι όχι από βιβλία. Θυμίζει κάποιους συμπατριώτες του αγιογράφους, που πολεμούσαν να ταιριάζουνε στις εικόνες τους το φράγκικο τρόπο με τη βυζαντινή παράδοση.»

1821. Ξεσπάει η ελληνική επανάσταση. Τα γεγονότα διαδέχονται το ένα το άλλο.

Μολδοβλαχία: Υψηλάντης – Ιερολοχίτες- η πρώτη επαναστατική προκήρυξη «μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος».

Κωνσταντινούπολη: Ο απαγχονισμός του πατριάρχη

Μοριάς: Οι επαναστατικές σημαίες κυματίζουν, μικρά περήφανα μπαϊράκια με το σταυρό στην κορυφή τους. - Ο Κολοκοτρώνης οργανώνει τα ζυπόλητα τάγματα του στρατού του οπλισμένα με αζίνες και παλιά σκουριασμένα καριοφίλια.

Τριπολιτσά: Η πολιορκία - Η άλωση.

Στη Γραβιά ο Ανδρούτσος. Στην Αλαμάνο ο Διάκος. Πρόσωπα σκληρά, αποφασισμένα, με το βλέμμα καρφωμένο μπροστά, στο στόχο: «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»

Κι ο Σολωμός, αμέριμνος στα ζακυνθινά σαλόνια να παίζει με τη μελωδία ανάλαφρων στίχων; Ο Μανώλης Κριαράς δίνει τη δική του εκδοχή πάνω στο συγκεκριμένο ερώτημα: «Σχετικά με το θέμα, που συχνά απασχόλησε τους μελετητές, γιατί ο Σολωμός δεν έλαβε μέρος στον Αγώνα του 21, θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει ότι στο Σολωμό άρεσε πάντα να ζει στο δικό του κόσμο. Παράλληλα, αριστοκρατικός στην ιδιοσυγκρασία του, πολύ λίγο θα είχε τη θέση του μέσα στην πολύβουη και επαναστατημένη ατμόσφαιρα των ηρωικών αλλά ταπεινών καπεταναίων της Επανάστασης. Ιδανιστής απόλυτος, δύσκολα συμφιλιωνόταν με την πραγματικότητα, που συχνά τον πίεζε. Αλλά γεγονός είναι και τούτο: ότι δε ζούσε την καταπίεση που ζούσαν οι ομοεθνείς του. Αυτός ανέπνεε τον αέρα μιας ξενοκρατούμενης βέβαια, αλλά με πολύ διαφορετικές συνθήκες ελληνικής περιοχής.»

Ο Κωστής Παλαμάς, περισσότερο συναισθηματικός, γράφει: «Θα μπορούσε να στοχαστεί κανείς: Παλληκάρι χρόνων ως 25, σαν το Σολωμό τότε, άνεργα έκλαιγε. Παλληκάρι, τράβα ίσια εκεί κατά τη φωτιά και πρόσφερε το χέρι και το αίμα σου! Δεν είναι όμως έτσι. Και μήπως η ιδέα δεν είναι δύναμη; Μήπως ένα καλλιτέχνημα δεν αξίζει ίσα με μια ανδραγαθία; Ο Σολωμός, αν δεν εκράτησε όπλο, με τη λύρα πλήρωσε το μεγάλο φόρο προς την πατρίδα.»

«Η ιστορία μιας λέξης είναι καμιά φορά σπουδαιότερη από την ιστορία μιας εκστρατείας» συμπληρώνει ο Άγγλος ποιητής Κόλεριτζ.

Λέξη-Λόγος-Γλώσσα. Γλώσσα, η αγωνία του Σολωμού. Ο σπόρος υπάρχει. Η λαϊκή φωνή της μάνας. Η ελληνική γλώσσα δεν είναι όμως ακόμα γι αυτόν εύκολος πηλός για δημιουργία. Δεν την κατέχει και το ξέρει. Στο **τέλος του 22** φτάνει στο νησί ο Σπυρίδων Τρικούπης. Συναντιέται με το Σολωμό κι εκείνος του απαγγέλλει την ιταλική ωδή "per prima messa"

«...Παρατηρήσας ότι, αφού ήκουσα την ωδήν, έμενα σκεπτικός και σιωπηλός, με ηρώτησε την γνώμην μου.» «Το ποιητικό σας ιάλανιον», του είπα, «θα σας εξασφαλίζει μίαν λαμπράν θέσιν εις τον ιταλικόν Παρνασσόν, αι πρώται όμως είναι ήδη κατειλημμέναι. Ο Παρνασσός της νεωτέρας Ελλάδος δεν έχει ακόμη τον Δάντην του». «Τα ελληνικά δεν τα ηξεύρω», μου λέγει, «Πώς θα ημπορούσα να γράψω κάτι καλόν;» -

«Η γλώσσα», του απήντησα, «την οποίαν ερροφήσατε με το γάλα της μητρός σας, είναι η ελληνική. Δεν θα έχετε παρά να την επαναφέρετε εις την μνήμην σας, και, εάν συγκαται-

Διαβάζουν: Φίλιππος Γεγισίδης, Κική Μελιοπούλου, Ειρήνη Μισοκεφάλου, Εύη Τσανασίδου, Δημήτρης Χουδελούδης

Λέκει, μορρίζεται
Εἰς τὸν αἶρα,
Καὶ συρροῖται
Μαύρη μιντέρα
Λαν κάτι νὰ δερε
Νὰ θυμυνεῖ.

Λτον τόλχο ούριζα
σκόφτει, κοιτάει,
Ξυκοροπούμενη
Χαμογελάει
Κατὰ τα εντάφια
χόρτα πικρά.

Κατὰ τα ούγνεφα
Κατὰ τα αστέρια
Ἰρεμομανιάζοντας
Πάχτει τα χέρια,
Καὶ κλαίει καὶ ροάζεται
Ἰρομαχτικά.

Ὦς πέφτουν ἔπειτα
Καὶ γηδαργίζει
Καὶ πάγε αρχίναε
Νὰ τριγορίζει
Ὁ περιτείχισμα
Πασπατεντά.

Γύριζε, γύριζε
Ὁξὸς μπαίνει
Λτο σημαντήριο
Καὶ τα ανεβαίνει
Ὁ ἰχνη αγγάζοντας
Λπουδαχτικά.

Ἄτον στην ἄραρη
Ὁ μοναξιά
Λτρογγυροφέργαρη
Πωτοχυδιά,
Λαν τη γαμπρόπραστη
Πρωτονοχτιά.

Ὅμως η δύστοχη,
Ξεφρενωμένη
Κοιτάζει ορόγυρα
Ὁετρομασμένη,
Πράχνει τα σήμαντρα,
Πράζει σφιχτά.

«Γρήγορα, ας φύγουνε
Απ' τα γαγκάδια
Καὶ τα φριχτότατα
Ποκνά σκοτάδια.
Αχ! με τρακιάνουνε
Μεσ στην καρδιά.

Γρήγορα, ας φύγουνε,
Δεν τα απομένω,
Μοιάζουνε, μοιάζουνε
Με το σκισμένο
Ρούχο, που σκέπασε
τα δύο παιδιά »

Γκεράν, Γκεράν, τα σήμαντρα
Ὦς εκκλησιάς,
Γκεράν, Γκεράν, οι αντίγαροι
της ερημίας
αποκρινόντανε
φριχτά, φριχτά.

Δραματοποιημένες φιγούρες: Γεωργία Μαυρίδου, Έλενα Τσουκαλά, Ευαγγελία Τσιουκλιάρα.
Πολυμέσα - τεχνική υποστήριξη: Μιλτιάδης Δοδοντσής. Διευθυντής του Ιου Γυμνασίου Βέροιας: Γιώργος Καραγιάννης.
Επιμέλεια εκδήλωσης: Δήμητρα Σμυρνή.

δεστε, είμαι πρόθυμος να σας βοηθήσω το κατά δύναμιν, όσο θα είμαι εις την Ζάκυνθον.»

«Επρωμηθεύθην αυθημερόν εν αντίτυπον των «Ωδών» του Χριστοπούλου και επί τινας μήνας διηρχόμεθα τας ημέρας μαζί ασχολούμενοι αποκλειστικώς με τα ελληνικά. Εβδομάς δεν είχε παρέλθει και ο Σολωμός με εξέπληξε απαγγέλων μου εν άσμα, το οποίον είχε μόλις συνδέσει εις γλώσσαν ελληνικήν:

*Ὅν» εἶδα τὴν Ξανθοῦρα, τὴν εἶδα, ὅταν ἀργά
ἔκίνησε ἡ βαρκούρα νὰ πᾶει ὅτην ξενιτειά...*

Μόλις έγινε γνωστόν, οι πάντες εις την Ζάκυνθον το ειραγουδούσαν...».

Ανάμεσα στα έργα αυτής της πρώτης περιόδου ξεχωρίζει η «τρελή μάνα» που θα γίνει αργότερα αυτόνομο τραγούδι στον γεμάτο δραματική ένταση «Λάμπρο» των ώριμων χρόνων. Η ψυχογραφική απεικόνιση της μάνας, που τρελαίνεται από το χαμό των παιδιών της, δίνει δείγματα της ώριμης ποίησης που θα ρθει αργότερα.

Άνοιξη του 1823. Μέσα σ' έναν πυρετό έξαρσης ο Σολωμός ολοκληρώνει τον «Ύμνο εις την Ελευθερίαν». Τον συνεπαίρνει ο αέρας του γενικότερου ενθουσιασμού. Οραματίζεται την ελευθερία και πιστεύει στη ζωογόνα παρουσία της. Ζωντανεύει τα συνταρακτικά γεγονότα του 21 χωρίς όμως απόλυτη εκφραστική πληρότητα. Η ρητορική περισσολογία και η ευκολία του αυτοσχεδιασμού είναι κατάλοιπα του ιταλικού ρομαντισμού, απ' τον οποίο δεν μπορεί ακόμα να απαλλαγεί. Η απήχηση του Ύμνου τεράστια, και όχι μόνο στα Επτάνησα. Μεταφράζεται στη Γαλλία και στην Αγγλία και ο Σολωμός γίνεται πια πανελλήνιος γνωστός. Ο Ύμνος θα μελοποιηθεί αργότερα από το φίλο του ποιητή, Νικόλαο Μάντζαρο, και θα καθιερωθεί το 1865 ως ο Εθνικός μας Ύμνος.

Η εικόνα της Ελευθερίας, κεραυνός εκδίκησης, καημός και όνειρο ενός ολόκληρου λαού, συμπυκνώνεται, παρελθόν και παρόν μαζί, στους πρώτους στίχους:

*Λε γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
ῥοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
Λε γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη
Ποῦ με βία μετράει τὴ γῆ*

*Ἀπ' τὰ κόκαλα βγαλμένη
ῶν ἑλλήνων τὰ ιερὰ
Καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
Χαίρε, ὦ χαίρε ἑλευθεριά!*

*Ἐκεῖ μέσα εκατοικοῦσες
Πικραμένη ἐντροπαλή,
Κὶ ἓνα στόμα ἀκαρτερούσες,
Ἕνα πᾶσι, νὰ σοῦ πει.*

*Ἄργεie νὰ ρθῇ ἐκεῖνη ἡ μέρα,
Καὶ ἦταν ὅρα σιωπηλιά,
γιατὶ τὰ σκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πρᾶκιονε ἡ σκλαβιά.*

Ο επαναστατικός παλμός γίνεται πινδαρική φωνή. Η διαδικασία της μετάπλασης των αισθημάτων και νοημάτων σε λόγο έχει αρχίσει. Κορυφαίες σιγμές της Επανάστασης καταγράφονται ποιητικά στους στίχους του Ύμνου. Η Άλωση της Τριπολιτσάς:

*Ἰδοὺ ἐμπρὸς σοῦ ὁ τοῖχος στέκει
ὧς αἰγίας ὄριποριτσάς,
ὧῶρα τρόγιου ἀστροπερέκει
Νὰ τὴς ρίψῃς πενθοριάς.*

*Ακούω κούφια τα τουφέκια,
Ακούω θμίξιμο σπαθιών,
Ακούω ξόρα, ακούω περέκια,
Ακούω τρίζιμο δοντιών.*

*Α! δι νύχτα ήταν εκείνη,
Που την τρέμει ο ρογιισμός;
Άγρος ύπνος δεν εγίνη
Πάρεξ θάνατον πικρός.*

Καταγγέλλει την υποκριτική στάση των ευρωπαϊκών δυνάμεων που παίζουν την τύχη της Ελλάδας στη σκακιέρα των συμφερόντων τους.

*Ω ακουσμένοι εις την ανδρεία
Καταστήστε ένα σταυρό
Και φωνάζετε με μία:
Βασιλείς κοιτάζτε εδιό.*

*Δι θα κάμετε; Θα αφήστε
Να αποκτήσομεν εμείς
Λευθερίαν ή θα την γόστε
Βξαιτίας πορτικίς;*

*Θόδο αν ίσως μερετάτε,
Ίδο, εμπρός σας τον σταυρό.
Βασιλείς! Ξράτε, εγράτε
Κτοπήσετε και δίω.*

Ο Σολωμός δεν είναι πια ο ανέμελος νέος του **1818**. Μέσα σε 6 χρόνια ωριμάζει. Το πρόβλημα του γλωσσικού οργάνου τον απασχολεί και ως ατομικό του πρόβλημα και ως πρόβλημα του έθνους. Απομονώνεται. Γράφει. Παλεύει με τη γλώσσα.

Ζάκυνθος, Αύγουστος 1824

Προς τον Γεώργιο Δε Ρώσση

Δεν μπόρεσα να σου απαντήσω την ώρα που ήρθε ο υπηρέτης σου, γιατί ήμουν με τον Δελβινιώτη και τον Γρασέτη, και ο ιδρώτας έσταζε από πάνω μου, και φώναζα σαν δαιμονισμένος για τη γλώσσα. Χρειάζονται άλλα πράγματα τώρα, για να δείξουμε η δυνατότητες έχει η γλώσσα. Και έξω απ' αυτό, δε θέλω να περάσει από το μυαλό κανενός, πως την ώρα που νικούν οι δικοί μας στους Μαραθώνες, εγώ κάθομαι και τραγουδώ τραγουδάκια.

Ο Ζήσιμος Λορεντζάτος γράφει για το Σολωμό και τη γλώσσα: «Πριν απ' αυτόν δεν ακούγεται καμιά φωνή. Τίποτα. Τι είχε απογίνει το πρόβλημα της έκφρασης τόσους αιώνες; Κοιμόταν ίσως μέσα στα μολυβένια σκοτιάδια ή ζητούσε να βγει στο φως πότε μέσα από μια τοιχογραφία μοναστηριού, πότε με κανένα γαλήνιο κατεβατό της εκκλησίας ή ένα τραγούδι του λαού μας. Στην Ευρώπη άλλοι είχαν ξεκινήσει αιώνες πριν, για να χτίσουν το πολύφωτο οικοδόμημα των νέων καιρών. Φιλοσοφία, Επιστήμη, Τέχνη. Κι εμείς; Χίλια οκτακόσια τόσο... Το έθνος ξυπνούσε μέσα από μια νεκροφάνεια αιώνων. Και η στιγμή αντάμωσε το Σολωμό. Ο Σολωμός μας έδειξε πώς να εκφραστούμε».

Πηγή του η γλώσσα του λαού. Τα παραμύθια του, τα μοιρολόγια του, τα τραγούδια του. «Υποτάζου πρώτα στη γλώσσα του λαού», λέει ο ποιητής, «και αν είσαι αρκετός, κυριέψε την». «Πρέπει να κυριέψεις τη γλώσσα, και αν είσαι αρκετός να τη μεταβάλεις από όργανο συνεννόησης σε όργανο τέχνης. Χωρίζει την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στον κοινό και στον έντεχνο λόγο. Στη χρήση του λόγου και στην τέχνη του λόγου. Ανάμεσα στο λέγειν και το ποιείν».

Το 1825 ο ποιητής τελειώνει το «Διάλογο». Σ' αυτόν διατυπώνει τις ιδέες του σε μορφή διαλόγου. Ο «Διάλογος» είναι περισσότερο εξομολόγηση παρά κήρυγμα. Βάση των επιχειρημάτων του είναι οι ιδέες του Γαλλικού Διαφωτισμού και στόχος του ο λογιotaτισμός. Δίνει μάχη εναντίον εκείνων οι οποίοι προσπαθούν να επαναφέρουν μια νεκρή γλώσσα, την αρχαία, και να την επιβάλουν στο λαό. Στο «Διάλογο» πρωταγωνιστούν ο ποιητής και ο σοφολογιότατος έχοντας ο καθένας τα επιχειρήματά του.

Ποιητής: Εκατάλαβα, θέλεις να ομιλήσουμε για τη γλώσσα. Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρει ελευθερία και γλώσσα; Εκείνη άρχισε να πατεί τα κεφάλια τα τούρκικα, τούτη θέλει πατήσει ογλήγορα τα δικά σας σοφολογιότατε.

Σοφολογιότατος: Πρέπει να τρέξουμε εις τες μορφές των ελληνικών λέξεων, και να πάρουμε όσες ημπορούμε και κάποιες από τες δικές μας, όπου δεν είχαν οι παλαιοί, να τες σύρουμε εις την παλαιά μορφή.

Ποιητής: Σοφολογιότατε, τες λέξεις ο συγγραφέας δεν τες διδάσκει, μάλιστα τες μαθαίνει από του λαού το στόμα. Αυτό το ξέρουν και τα παιδιά.

Σοφολογιότατος: Γνωρίζεις τα ελληνικά, κύριε; Τα γνωρίζεις, τα εσπούδαζες από μικρός;

Ποιητής: Γνωρίζεις τους Έλληνες, κύριε; Τους γνωρίζεις, τους εσπούδαζες από μικρός; Αλλά, δεν ηξέρεις να συλλογίζεσαι. Να αλλάξεις τη γλώσσα ενός λαού! Σύρε, λοιπόν, τριγύρισε την Ελλάδα, άμε να βρεις τους πολεμάρχους, ψηλάφισε τους τες λαβωμαπιές, και πες τους ότι πρέπει να τες λένε τραύματα. Μου πονεί η ψυχή μου. Οι δικοί μας χύνουν το αίμα τους από κάτω από το σταυρό, για να μας κάμουν ελεύθερους και συ και όσοι σου μοιάζουν πολεμάτε για ανταμοιβή να τους σηκώσετε τη γλώσσα.

Η χορωδία του Ιου Γυμνασίου Βέροιας.

Τα ελληνικά για το σοφολογιότατο είναι η αρχαία ελληνική γλώσσα «η οποία έπαυσε να λαλείτα». Για τον ποιητή γλώσσα είναι ο Έλληνας, ο άνθρωπος ο τωρινός, που λαλεί. Και έχει ανάγκη να γράψει στη γλώσσα που λαλεί.

Αυτήν την εποχή ο Σολωμός γράφει ένα απ' τα γνωστότερα ποιήματά του, τη «Φαρμακωμένη». Είναι αφιερωμένο στη φίλη του Μαρία Παπαγεωργοπούλου, που αυτοκτονεί γιατί δεν αντέχει την κοινωνική κριτική που ασκεί το στενό περιβάλλον του νησιού στην ερωτική σχέση της μ' ένα νέο της εποχής. Ο Σολωμός γίνεται φλογερός κήρυκας όχι μόνο της αθωότητας και της αγνότητας της νέας, αλλά και κήρυκας μιας νέας άποψης, ελεύθερης και ανοιχτής, πάνω στα ήθη μιας εποχής. Κάποιοι τολμούν να σκεφτούν ότι ο Σολωμός είναι ο ίδιος ανομολόγητα ερωτευμένος με τη νεκρή Μαρία.

*Κόσμε φρένη! Όες κόρες τες μαύρες
Κατατρέχεις, όσο εις ζωντανές.
Λεηρέ κόσμε! Και δεν τους γοπάσαι
Όην τιμύν, όταν είναι νεκρές.*

*Λύπα! Λύπα! Θομήσου πως έχεις
Θογατέρα, γοναίκα, αδελφή.
Λύπα, η μαύρη κοιμάται στο μνήμα,
Και κοιμάται παρθένα σεμνή.*

Στο μεταξύ η Επανάσταση θεριεύει. Νίκες και ήττες. Θάνατοι αγωνιστών. Θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη, θάνατος του Λόρδου Βύρωνα. Με το λυρικό ποίημα «Εις το θάνατο του Λορδ Μπάιρον», ο Σολωμός, θαυμαστής του Άγγλου φιλέλληνα ποιητή, ακολουθώντας τη δομή και την τεχνική του Ύμνου, θέλησε να υμνήσει το ελεύθερο άτομο, καθώς κατευθύνε-

ται στο υψηλό ιδανικό του. Η μορφή όμως του Μπάρον χάνεται πίσω απ' τα επαναστατικά γεγονότα της εποχής, τα οποία προβάλλονται πολύ εντονότερα.

*Λευτεριά, για γίγο πάφε
Νά χτοπάς με το σπαθί.
Δύορα σίμωθε και κράφε
Εις του Μπάρον το κορμί.*

*Και κατόπι ας ακρουδούνε
Όσοι επράξανε χαμπρά,
Από πάνου του ας χτοπούνε
Μόνον στίδια ηρωικά.*

*Πρώτοι ας έρχουνε οι Λουζιώτες,
Κι απ' το Λεύφανον αυτό
Ας μακραίνουνε οι προδότες,
Και απ' τα γόγια όπου θα πω.*

*Φράμπουρα, όπια τμημένα,
Ας γορδούν κατά τη γη
Καθώς ήτανε γορμένα,
Εις του Μάρκου τη θανά.*

Αντίθετα, η «καταστροφή των Ψαρών», με θαυμαστή, επιγραμματική σχεδόν λιτότητα, προετοιμάζει μια άλλη εποχή για το Σολωμό. Ο αγώνας της μορφής έχει αρχίσει.

*Λεων Ψαριών την ορμάορη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη,
Μεγετά τα χαμπρά παχηκάρια,
Και στην κόμη στεφάνι φορεί,
Βινομένο από γίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη.*

πιάνο: Αγγελική Ζιάκα, κιθάρα: Σάββας Κοσμίδης, φλάουτο: Νίκος Τσισημέτρος,
βιολόνι: Γιώργος Τσιπουρίδης.

Κατά τον Παλαμά ο Σολωμός ζητά την απλή γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού και δεσποϊκά την αναγκάζει να φανερώσει αριστοκρατικά νοήματα. «Δουλεύει ο ίδιος πάνω στη γλώσσα», γράφει ο Ζήσιμος Λορεντζάιος, «με το καίναγκαστικό δίλημμα να χαθεί ή να νικήσει την ύλη. Ο Σολωμός είναι ένας τεχνίτης, ένας *homo faber*, που λύνει πρακτικά προβλήματα ή αυτοκαταργείται».

1826. Δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου. Ο απόηχος των κανονιών από την απέναντι στεριά, αναστατώνει τον ποιητή. Από την πολιορκία γεννιούνται δύο έργα. Το πρώτο σχεδιάσμα των

«Ελεούθρων πολιορκημένων» και η «Γυναίκα της Ζάκυνθος».

Η «Γυναίκα της Ζάκυνθος», που τη δουλεύει και αργότερα στην Κέρκυρα, την αφήνει όμως ατελείωτη, πλέκεται γύρω από την πώση του Μεσολογγίου και τη βάνανση συμπεριφορά μιας αριστοκράτισσας Ζακυνθινής απέναντι στις προσφυγίνες της ηρωικής πόλης. Ο

ποιητής πιθανότατα στο έργο καταδικάζει τη στάση ορισμένων αριστοκρατικών κύκλων της Ζακύνθου απέναντι στις Μεσολογγίτισσες. Ο Βάρναλης βλέπει στο Σολωμό έναν προοδευτικό αριστοκράτη να αγανακτεί εναντίον των συντηρητικών. Κι ο Μάρκος Αυγέρης στη γραφή του ποιητή βλέπει έναν μοντέρνο εξπρεσιονιστικό πίνακα. Όλοι οι μελετητές του, αργότερα, θα δουν σ' αυτό το ποιητικό πεζογράφημα να κυλά ο λόγος του Μακρυγιάννη.

«1. Και εσυνέβηκε αυτές τις ημέρες, όπου οι Τούρκοι επολιορκούσαν το Μισολόγγι και συχνά ολημερνίς καμιά φορά και κάποτε ολονυχτίς έιρεμε η Ζάκυνθο από το κανόνισμα το πολύ.

2. Και κάποιες γυναίκες Μισολογγίτισσες επερπατούσαν τριγύρω, γυρεύοντας για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τα αδέρφια τους, που επολεμούσανε.

3. Στην αρχή εντρεπόντανε να βγουνε και επροσμένανε το σκοτάδι, για να απλώσουν το χέρι, επειδή δεν ήτανε μαθημένες.

4. Και είχανε δούλους και είχανε σε πολλές πεδιάδες και γίδια και βόιδα πολλά.

5. Αλλά όταν επερισσέψανε οι χρείες, έχασανε την ντροπή, ετρέχανε ολημερνίς.

6. Και όταν εκουραζόντανε, εκαθόντανε στο ακρογιάλι και ακούανε, γιατί εφοβόντανε μην πέσει το Μεσολόγγι.

7. Και τες έβλεπε ο κόσμος να τρέχουνε τα τρίστρατα, τα σταυροδρόμια, τα σπίτια, τα ανώγεια και τα χαμώγεια τες εκκλησίες, τα ζωκλήσια γυρεύοντας.

8. Και ελαβαίνανε χρήματα και πανιά για τους λαβωμένους.

9. Και οι πλέον πάμφτωχοι εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και εκάνανε το σταυρό τους, κοιιάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίνοντας.»

Το 1828 εγκαταλείπει τη Ζάκυνθο και φεύγει στη Κέρκυρα. Ο μονήρης και δύσκολος χαρακτήρας του προκάλεσε ρήξη με το περιβάλλον του και τον οδήγησε στη φυγή. Στην Κέρκυρα τον αγκαλιάζει η διανόηση του τόπου. Αποφεύγει τον κόσμο, έχει όμως μια αίσθηση απόλυτης ικανοποίησης. Γράφει στο φίλο του Μαρκορά: «Δεν ζει κανείς καλά παρά μόνος. Από τα τρυφερά μου χρόνια μου έκανε εντύπωση ο χωλός εκείνος θεός, ο Ήφαιστος, που είχε ρίξει από τους ουρανούς ο πατέρας του. Έστεκε μες στον κόρφο της θάλασσας, δουλεύοντας δίχως κανείς να τον βλέπει, δίχως άλλο να ακούει στη σπηλιά του τριγύρω παρά μόνο το απέραντο πέλαγο που βοούσε».

«Τον θυμούνται στην Κέρκυρα τα χρόνια εκείνα, ντυμένο με ψηλό καπέλο με το ρούχο κουμπωτό ως απάνω, σα ράσο πιο πολύ, με το δεξί χέρι ακουμπισμένο στο μέρος της καρδιάς, σα σε χαιρέτισμα. Όψη καλλιτέχνη σε μια ακινησία λειτουργική», γράφει ο Παλαμάς κάνοντας το πορτρέτο του.

Το 1833 ο ποιητής εμπλέκεται σε μια σκληρή και μακροχρόνια δικαστική σύγκρουση με τον ετεροθαλή αδελφό του Ιωάννη Λεονταράκη. Για να υπερασπίσει τον τίτλο και την περιουσία του, βρίσκεται αντιμέτωπος με τη μητέρα του Αγγελική, η οποία συντάσσεται με τον άλλο της γιο. Ο οικογενειακός διασυρμός θα στοιχίσει στο Σολωμό αφάνταστα. Η ιδιαίτερη ψυχосύνθεσή του, η παλιά βίαιη στέρση της μητρικής στοργής, η δημοσιοποίηση των πιο ευαίσθητων οικογενειακών πτυχών, τον οδηγούν στην απόλυτη μόνωση και στον αλκοολισμό. Κερδίζει τη δίκη, χάνει όμως την ψυχή του. Δεν επικοινωνεί ποτέ πια με τη μάνα του κι αυτό τον πονά. Η απόλυτη εσωστρέφεια και το ποτό γίνονται τρόπος ζωής. Η Αγγελική γράφει στο γιο της Ιωάννη Λεονταράκη:

«...Είμαι έρμη και σκοτεινή σαν την καλαμιά εις τον κάμπο, και με τόσα βάσανα, όπου οι πίκρες μου επροξενήσανε...Ο Διονύσιος δε θέλει να ακούσει ούτε το όνομά μου. Δεν μου το είπανε, μα το καταλαβαίνω. Πόσο θα ζήσω, είμαι 68 χρονών και σήμερα είμαι και αύριο δεν είμαι. Το ίδιο μου κάνει».

Η μητέρα σου, Αγγέλικα Λεονταράκη

Ο ποιητής συνεχίζει να παλεύει με τη Γλώσσα και την Ιδέα. Όλο τεντώνεται για να τις φτιάσει κι όλο νομίζει πως του ξεφεύγουν. Γράφει: «Το Έθνος ζητά από μας το θησαυρό της δικής μας διάνοιας, της αιομικής, ντυμένον εθνικά». Γράφει το «Λάμπρο», τον «Κρητικό» και αργότερα τον «Πόρφυρα». Όμως το έργο της ζωής του, αυτό που το ξεκίνησε στη Ζάκυνθο και τον κρατά τώρα στην Κέρκυρα άγρυπνο ατέλειωτες νύχτες, σχεδιάζοντας και ξανασχεδιάζοντας είναι οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι».

Οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» παρά τα τρία τους σχεδιάσματα δεν ολοκληρώθηκαν ποτέ, έμειναν αποσπάσματα. Οι περισσότεροι μελετητές πιστεύουν ότι η αποσπασματικότητα γενικά στο έργο του Σολωμού είναι ηθελημένη ή τουλάχιστον ανεκτή από τον ποιητή και όχι

αδυναμία. Άλλοι πάλι πιστεύουν πως οφείλεται στην προσπάθεια μιας βαθιά λυρικής φύσης να γίνει ποιητής του έπους χωρίς κατά βάθος να το θέλει. Ο Παλαμάς συμπληρώνει για την αποσπασματικότητα: «Θα λεγε κανείς πως τα μεγάλα ακέφαλα τούτα συντρίμματα δεν ήτανε σωστότερα, καθώς έβγαιναν από τα χέρια που τα έπλασαν, και πως έτσι αναγκασμένα να ζούνε σ' ένα λιγοστό, σ' ένα τόσο δα κομματάκι πέτρας, η ομορφιά τους φαίνεται μεγαλύτερη, ερειπωμένη έτσι παρόσο θα ήταν ακέρια».

Ο ποιητής βλέπει τον αγώνα του Μεσολογγιού που αντιστέκεται, σαν φαινόμενο πέρα από τον εθνικό του χαρακτήρα, σαν φαινόμενο παγκόσμιο. Το έργο αναφέρεται στις τελευταίες δεκαπέντε μέρες από τη μάχη της Κλείσοβας ως την Έξοδο. Αιμόσφαιρα υψηλού ηρωισμού. Πρόθεσή του να δείξει τη νίκη της ηθικής ελευθερίας ενάντια στην υλική βία. Έτσι νικούνται όλα τα εξωτερικά εμπόδια, καθώς βοηθιέται ο ποιητής από τις έννοιες της Πίστης και της Πατρίδας. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Σολωμός παραγγέλλει στον εαυτό του στους περίφημους «Στοχασμούς», που συχνά μπαίνουν πριν από τους στίχους του: «Κάμε έτσι, ώστε ο μικρός κύκλος της πολιορκημένης πόλης να ξεσκεπάσει εις την αιμόσφαιράν του τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ελλάδος και τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ανθρωπότητας». Το πεζό μέρος του πρώτου σχεδίασματος θυμίζει το εξπρεσιονιστικό κλίμα της «Γυναίκας της Ζάκυνθος». Το ποιητικό έχει μουσικότητα αλλά του λείπει η δωρική λιτότητα που θα αποκτήσει αργότερα με το δεύτερο σχεδίασμα. Ο ποιητής οραματίζεται την πτώση του Μεσολογγιού και την Ελλάδα μαυροφορεμένη να ζητά δικαιοσύνη με τη λύρα στον ώμο.

«...Εκατασκέπαζε όλα τα πάντα μαυρίλα και πίσσα, γιομάτη λάμψη, βροντή και αστροπελέκι. Και ύψωσα τα χέρια μου και τα μάτια μου να κάμω δέηση και ιδού μες στην καπνίλα μια μεγάλη γυναίκα με φόρεμα μαύρο σαν του λαγού το αίμα, όπου η σπίδα έγγιζε και εσβαινόουνε. Και με φωνή, που μου εφάινονταν, πως νικάει την ταραχή του πολέμου, άρχισε:

*Δο χάραμα επήρα
δου Άχιον το δρόμο
Κρεμόντας τη γύρα
Εν δίκαιη στον ώμο
Κι απ' όπου χαράζει,
Και ως όπου βοδά*

Τα μάτια μου δεν είδαν τόπον ενδοξότερον από τούτο το αλωνάκι».

Η πείνα βασανίζει τους πολιορκημένους. Στο δεύτερο σχεδίασμα ο ποιητής με πόνο και κόπο κατακτά τα εκφραστικά μέσα που αποζητούσε χρόνια ολόκληρα. Υποτάσσει τη λέξη, την ύλη, και την κάνει Πνεύμα, Ιδέα.

*Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει,
Ζαρεί πουρή, παίρνει σπορί, και η μιάνα το ζηλεύει.
Θα μάτια η πείνα εμαύρισε, στα μάτια η μιάνα μνέει.
Λέτκει ο Λορμώτης ο καγός παράμερα, και κλαίει.
«Έρμο τουφέκι, σκοτεινό, τι θ' έχω εγώ στο χέρι;
οπού σο μου γινες βαρό, και ο Άγαρηνός το ξέρει.*

Πρωταγωνιστής στους ελεύθερους πολιορκημένους είναι το πλήθος, το πλήθος που αγωνίζεται να νικήσει όχι μόνο την πείνα της πολιορκίας αλλά την ίδια τη ζωή που το καλεί να συμβιβαστεί για να τη ζήσει. Ο ποιητής γράφει στους «Στοχασμούς» του:

«Η ζωή που ανασταίνεται με όλες τις χαρές, αναβρύζοντας ολούθε, νέα, λαχταριστή, θέλει να καταβάλει την ανθρώπινη ψυχή. Η ωραότητας της φύσης που τους περιτριγυρίζει, αυξάνει εις τους εχθρούς την ανυπομονησία να πάρουν τη χαριτωμένη γη, και εις τους πολιορκημένους τον πόνο ότι θα τη χάσουν».

*Ο, Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γερούνε,
Κι όσα άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε.*

.....
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,
Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.
Με χίριες βρύσες χύνεται με χίριες γρήσδες κρένει:
Όποιος πεθαίνει σήμερα, χίριες φορές πεθαίνει.

Ώρέμει η φουχή και ξαστοχάει γροκά τον εαυτό της.

Ενώ η ψυχή λυγίζει, μια μεσολογγίτικη σάλπιγγα προσπαθεί να επαναφέρει το νου των πολιορκημένων στο χρέος. Αλλά η σάλπιγγα ξεψυχάει στα πεινασμένα χείλη, ενώ η σάλπιγγα του εχθρού, στο αντίπαλο στρατόπεδο, αντιαπαντιά περιπαιχτικά, δείχνοντας την κτηνώδη της δύναμη.

«Σάλπιγγα, κοψ' του τραγουδιού τα μιάγια με βία,
Δυναίκας, γέροντος, παιδιού, μην κόψουν την ανδρεία».

Χαμένη, αζοήμιονον! Και οκνή τη σάλπιγγα γροικάει,
αλλά πώς φθάνει στον εχθρό και κάθε παλιό ξοπνάει;
Γέλιο στο σκόρπιο στράτευμα σφοδρό γεννοβοηζεται,
Και η περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται.
Και με χαρούμενη πνοή το στίδος το χορτάτο
Ό αράθυμο, το δυνατό, κι όλο φουχές γιομάτο,
Βαρύνοντας γόρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,
Όν όμορφο τρικύμισε και ξάστερον αέρα.
Ό έλος, μακριά σέρνει λαλιά, σαν το πεσούμενο άστρο,
Όρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή κατά το κάστρο.

Η άνοιξη και ο πειρασμός της ζωής επανέρχονται στο τρίτο σχεδιάσμα κελάρυσμα στίχων, κελάρυσμα μουσικής. Η φύση υψώνεται στο βάδρo της θεότητας. Ο άνθρωπος του Σολωμού μόνο μέσα σ' αυτήν τη φύση είναι ευτυχισμένος, κι όμως την αρνείται. Η ιδέα της ηθικής ελευθερίας βρίσκεται πάνω από τη Φύση - Θεότητα. Ο ήρωας αναδεικνύει την ανεξαρτησία και την αξιοπρέπεια του Ανθρώπου ως αξίες ανώτερες από την ατομική ευτυχία.

Ώστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,
κι η φύσις νύρε την καρή και την γροκιά της ώρα,
και μες στη σκιά, που φούντωσε, και κρει δροσιές και μόσκους,
ανάκουστος κηραϊδισμός και ριποδομισμένος.
νερά καθάρια και γροκα, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσκοβοησμένη,
και παίρνουνε το μόσκο της, κι αφήνουν τη δροσιά τους,
κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής τους,
τρέχουν εδίω, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν ανδόνια.

Οι πολιορκημένοι αποφασίζουν την Έξοδο. Το χρέος νικά τον πόθο για ζωή. Συγκεντρώνονται κάτω από τη σημαία, σύμβολο της απόφασης.

.....
Ο στήθος φανερώνεται, με κάτω μαζωμένα
τα παλληκάρια τα καλά, μ' απάνου τη σημαία,
που μουρμουρίζει και μιγεί και το Λταυρόν απρίωνει
παντόγυρα στον εύμορφον αέρα της ανδρείας,
κι ο ουρανός καμάρωνε, κι η γη χειροκροτούσε.

*κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μυρούσε,
κι εσκόρπα τα τρισεύγενα ρουγούδια της αγάπης:
«όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι αγία!»*

Τα σπαδιά των παλληκαριών έτοιμα να σχίσουν το πέλαγο των εχθρών, έτοιμα να νικήσουν ή να πεθάνουν, «πατώντας το θάνατο με το θάνατό τους».

*Διν' έτοιμα στην άσπονδη πρηγμύρα των αρμάτων
δρόμο να σχίσουν τα σπαδιά, και ρεύθεροι να μείνουν,
εκείδε με τους αδελφούς, εδίωδε με το Χάρο.*

1856. Μια σειρά από εγκεφαλικά επεισόδια καθηλώνουν τον ποιητή στο κρεβάτι. Κοντά του ελάχιστοι ακριβοί φίλοι. Συνεχίζει με κόπο να μελετά και να γράφει. Από το παράθυρο του σπιτιού του στην Κέρκυρα βλέπει τη θάλασσα άλλοτε γαλήνια και άλλοτε αγριεμένη να του γνέφει στον αέναο ρυθμό της ζωής. «Κι αυτός αλχημιστής στην καρδιά του κόσμου να αγωνίζεται ακόμα και τώρα, στο τέλος, να εξαγνίσει την πραγματικότητα με την άσβεστη φλόγα της ψυχής του. Να υποτάξει την αγωνία του στο Μεγάλο Όραμα».

Φλεβάρης του 1857. Ο Σολωμός πεθαίνει σε ηλικία 59 ετών. Ο ποιητής πεθαίνει, η ποίηση του μένει. Μένει, γιατί και ο ίδιος το ήξερε, πως η φωνή, που του δόθηκε ως χάρισμα, ήταν αλλουνού. Κι αυτό το χάρισμα έπρεπε με τη σειρά του να το ξαναγυρίσει στο λαό του.

*Μητέρα μεγαλόφωνα στον πόνο και στη δόξα,
κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
με ρογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
τα μάτια τούτα, να σε ιδούν μες στο πανέρμιο δάσος,
που ξάφνου σου τριγύρισε τα αδάνατα ποδάρια
κοίτα, με φύλλα της λαμπρής, με φύλλα του Βαϊώνε!
Όο θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,
ατάραχη σαν Ουρανός μ' όρα τα κάρρη π' ίσχει,
που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη είναι κρυμμένα.
Αγιά, θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω τη φωνή σου,
Κι ευθύς εγώ του ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;
Δόξα χει η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.*

Βιβλιογραφία

- 1) Ι. Πολυλάς «Προλεγόμενα»
- 2) Ζ. Λορεντζάτος «Δ.Σολωμός – Τη λύρα τη δίκαιη»
- 3) Γ. Παπανικολάου «Διονύσιος Σολωμός»
- 4) Μ. Κριαράς «Η ζωή και το έργο του Σολωμού»
- 5) Κ. Παλαμάς «Διονύσιος Σολωμός»
- 6) Γ. Ψυχάρης «Για το Σολωμό»
- 7) Κ. Βάρναλης «Σολωμικά»
- 8) Ε. Καψωμένος «Το ποιητικό σύμπαν του Σολωμού»
- 9) Μ. Μερακλής «Λαογραφικά σχόλια για το Σολωμό»
- 10) Ν. Βαλαωρίτης «Ο Σολωμός στο φως και στο σκοτάδι»
- 11) Μ. Δούκα «Στη σκιά του Σολωμού»
- 12) Κ. Γεωργουσόπουλος «Ο ήχος της κίνησης στο Σολωμό»
- 13) Δ.Ν. Μαρωνίτης «Περί σολωμικής ποιητικής»
- 14) Β. Χ' βασιλείου «Σολωμικές τομές και διαθλάσεις»
- 15) Τ. Καρβέλης «Πίσω προς το Σολωμό»
- 16) Γ. Δάλλας «Ο Σολωμός ανάμεσα σε δύο γλώσσες»
- 17) Α. Αργυρίου «Ο Σολωμός του Παλαμά»

Περί γάμου και άλλων τινών στην παλιά Νάουσα

Ευγενία Ζάηλου - Μπασιακούλη
Εκπαιδευτικός

Β' μέρος

Προικοδοσία

Πριν το γάμο γίνονταν οι αρραβώνες που συνοδεύονταν πάντοτε με τη σύνταξη του «προικοσυμφώνου». Ενός ιδιωτικού εγγράφου, γραμμένο σε πρόχειρο χαρτί από τον ίδιο το πατέρα ή κάποιο γραμματιζούμενο, καθ' υπαγόρευση του πατέρα, της μητέρας ή του συγγενούς που ασκούσε την πατρική εξουσία της μελλοντικής. Εκεί αναφέρονταν λεπτομερώς όσα «έταζε» η οικογένεια στη θυγατέρα.

Στο προικοσύμφωνο αφού αναγραφούν πρώτα τα είδη ρουχισμού, τα κοσμήματα, η κρεβατοστρώση, η

έκταση των γαιών, η αξία των ακινήτων και τα τυχόν μετρητά σε λίρες, η κόρη παραιτείται συγχρόνως από την πατρική περιουσία. Στη συνέχεια υπογράφουν οι μάρτυρες, μόνο άνδρες, από τέσσερις μέχρι και είκοσι έξι. Κυρίως στα προικοσύμφωνα των πλουσίων οι μάρτυρες ήταν πολλοί και επώνυμοι Ναουσαίοι. Σε περίπτωση που διαλύονταν ο αρραβώνας, ο γαμπρός έχανε τα δικαιώματά του, με ενυπόγραφη δήλωση.

Σάββατο πριν το γάμο, γίνονταν το «τίμημα», δηλ. η καταμέτρηση της προίκας. Αν έλειπε κάτι απ' όσα αναγράφονταν στο προικοσύμφωνο, μπορούσε να χαλάσει ο γάμος.

Από τη στιγμή που οι κόρες αποκτούσαν «προίκα», έχαναν οπωσδήποτε κάθε άλλη αξίωση πάνω στην κληρονομιά των γονιών τους.

Η κοπέλα όσο ήταν αρραβωνιασμένη, σπάνια πήγαινε στο σπίτι των πεθερικών της. Με την τέλεση όμως του γάμου αποξενώνεται από την πατρική οικογένεια και την πατρική εξουσία και μπαίνει στο σπιτικό του συζύγου της. Εκεί παίρνει τη θέση της νοικοκυράς, αλλά πάντα κάτω από τους γραπούς και άγραφους νόμους της ανδροκρατίας.

Ο γάμος του Θωμά και της Ευλαμπίας Σαμαρά, 1912.

Τα πριν και τα μετά το γάμο

Τον γάμο τον γιόρταζαν με λαούτα, χορό και τραγούδια γεμάτα ποιητικές υπερβολές, τόσο για τη νύφη και το γαμπρό, όσο και για τον κουμπάρο. Όλοι οι συγγενείς και φίλοι πανηγύριζαν, γιατί δημιουργούνταν ανάμεσα τους ένα νέο κύτταρο στην κοινωνική ομάδα. Το ξεχωριστό αυτό γεγονός προετοιμάζονταν με μεγάλη προσοχή από τις δυο οικογένειες, ενώ οι συγγενείς και φίλοι περίμεναν τις μέρες αυτές σαν μια ευκαιρία για να διασκεδάσουν με χορό και τραγούδι.

Τα στάδια της τελετής του γάμου, αυστηρά καθορισμένα, καλύπτονταν από μαγικοδρησκευτικά έθιμα, που τηρούνταν με ξεχωριστή ευλάβεια και είχαν σκοπό να συμβάλουν στην ευδαιμονία και στην προκοπή του νέου ζευγαριού.

Η προετοιμασία διαρκούσε σχεδόν ένα δεκαπενθήμερο, με κεντρική ημέρα το Σάββατο του στεφανώματος. Από τους γονείς του γαμπρού ορίζονταν δυο νιόπαντρα ζευγάρια οι «σταυρομάνες» και οι «σταυροπατέρες» καθώς

επίσης και οι «καλεσιάδες» ανύπαντροι φίλοι του γαμπρού, που θα διηύθυναν και θα βοηθούσαν τις προετοιμασίες του γάμου. Πρωταγωνιστικό όμως ρόλο είχαν οι γυναίκες και ιδιαίτερα οι «σταυρομάνες», δυο χαριτωμένες νεόνυμφες που φρόντιζαν να τηρηθούν σωστά όλα τα «αντίετχα».

Αν ανατρέξουμε στην περιγραφή ενός γάμου στα τέλη του 19ου αιώνα (Θ. Σαμαρά, *Στου Βερμίου την Αντάρα*) βλέπουμε τις φίλες της νύφης, τις συγγένισσες και τις γειτόνισσες να βρίσκονται στο πόδι, όλο το δεκαπενθήμερο. Την **Κυριακή** πριν το γάμο, μαζεμένες στο σπίτι του γαμπρού, καμαρώνουν τα δώρα της «ικνάς» που προορίζονται για τη νύφη. Την **Δευτέρα**, καταφθάνουν στου γαμπρού οι συγγενείς και οι φίλοι,

Πλύσιμο προικίων στην αυλή της Ευγενίας Γούτσιου - Κασιώκαλη.

με σιτάρι και ζαχαρωτά, για τα «κοσκινίδια». Την **Τετάρτη** το απόγεμα στέλνεται στη νύφη η «ικνά» με τη συνοδεία μουσικής. Οι σταυρομάνες μοιράζουν κουφέτα και στολίζουν το κεφάλι των γυναικών με λουλούδια «βαρακωμένα» που δίνουν σε όλες χαρωπή έκφραση. Στου γαμπρού πάλι, το ίδιο βράδυ συνεχίζεται η «χαρά» με την προετοιμασία του ψωμιού. Γιορτάζουν τα «προζύμια». Η μάνα του γαμπρού, ζωσμένη με τη ζυμωτική ποδιά, ανασκουμπωμένη μέχρι τους αγκώνες, χαρούμενη και ταυτόχρονα περήφανη που θα γίνει πεθερά, τους περιποιείται όλους, ενώ οι γυναίκες και τα κορίτσια τραγουδούν χορεύοντας:

*Του Κυρ γαμπρού η μάνα, ανεβαίνει – κατεβαίνει
και τον ήλιο παραγγέλνει...*

*Ήλιε μου, να κάμεις ήλιο τη χαρά, η θέλω να
παντρέψω, τον γιο μου τον παληκαρά.*

Από νωρίς το πρωί της **Πέμπτης** στο σπίτι του γαμπρού, οι σταυρομάνες και άλλες παρασκευασμένες ζυμώνουν, φουννίζουν και ξεφουννίζουν ροδοψημένα ψωμιά. Ετοιμάζουν το «κανίσι», που θα σταλεί στη νύφη.

Την ίδια μέρα στο σπίτι της νύφης έχουν τα «διπλώματα» δηλ. γίνεται η επίδειξη της προίκας. Τα προικιά διαφημίζονται, επιδεικνύονται και καμαρώνονται με κάθε δυνατό τρόπο, όπως άλλωστε η νύφη και ο γαμπρός. Όλες οι γυναίκες από το σόϊ του γαμπρού με τη συνοδεία οργάνων, πηγαίνουν να τα δουν, να τα εξετάσουν με προσοχή, ρίχνοντας για το «καλό» κουφέτα και κέρματα.

Από πολλές μέρες πιο μπροστά σιδερώνονταν και κολλαρίζονταν όλα τα προικιά, που στη συνέχεια τακτοποιούνται προσεκτικά και όμορφα στο πιο ευρύχωρο δωμάτιο ή στη «σάλα» του σπιτιού. Τον ρουχισμό της προίκας τον κρεμούν σε σκoiνιά στερεωμένα στους τοίχους. Τα υπόλοιπα προικιά, την κρεβατοστρώση, τα ζιζιά κ.α. τα τοποθετούν με πολύ τάξη, έτσι ώστε όχι μόνο να μετριοούνται εύκολα, αλλά και να φαίνεται ο τρόπος κατασκευής τους. Σε περίοπτη θέση απλώνουν τα δώρα του γαμπρού. Τα «διπλώματα» ήταν μια ξεχωριστή μέρα για νέες γυναίκες και τα κορίτσια, γεμάτη τραγούδια και χορό.

Η έκθεση της προίκας ήταν ένα σημαντικό γεγονός, κυρίως για το γυναικόκοσμο. Παράλληλα αποτελούσε κριτήριο για την οικονομική κατάσταση της οικογένειας και για τη νοικοκυροσύνη της μάνας και της κόρης. Μέχρι και σήμερα, σε πολλές οικογένειες συνεχίζεται το έθιμο, σε πιο απλουστευμένη όμως μορφή. Μετά τον χορό και τα «διπλώματα» βάζουν στην νύφη «ικνά» δίχως να παραλείψουν οι φίλες της να βάψουν τα νύχια και τις παλάμες τους.

Την **Παρασκευή** το πρωί, οι «καλεστές» καλούν τον κόσμο για το γάμο με τους «καβαλάρηδες» ψωμάκια στολισμένα με κανέλλα και ζάχαρη. Το απόγευμα γίνονται τα «πλεξίδια». Έμπειρη τεχνίτρια πλέκει τα μαλλιά της νύφης σε πλεξούδες, ενώ καθισμένες ολόγυρα οι φίλες της τραγουδούν και παινεύουν τα χαρίσματά της.

Το **Σάββατο**, τελευταία μέρα πριν το γάμο, όλοι βρίσκονται σε συνεχή κίνηση. Στου γαμπρού, από το πρωί οι σταυρομάνες και οι ξαδέρφες κάνουν τις προεργασίες για το βραδινό τραπέζι. Το απόγευμα με τελετουργικό τρόπο γίνεται το ξύρισμα και ντύσιμο του γαμπρού, ενώ οι φίλοι του τραγουδούν:

*Σαν την άσπρη πέτρα, να 'σαι πάντα γερός
και η ζωή σας χαρούμενη και καδάρια, ας κυλά σαν το νερό του ρυακιού.*

Την ίδια ώρα στις νύφης γίνεται από τους άντρες το «τίμημα» της προίκας, που μπαίνει στα σεντούκια, για να τη συνοδεύσουν στο σπίτι του γαμπρού.

Η τελετή του παρσίματος της προίκας, βάζει σε κίνηση σχεδόν όλη την πόλη, για τι δεν έρχονται σ' αυτήν μόνο οι συγγενείς, αλλά και πλήθος περιέργων που παρατάσσονται στο δρόμο. Η οικογένεια του γαμπρού συμμετέχει και γιορτάζει, αλλά και παραιτείται, αν όλα γίνονται σύμφωνα με τους όρους του προξενιού. Τα προικιά μεταφέρονται με πομπή.

Αμέσως μετά αρχίζει ο στολισμός της νύφης από έμπειρη στολίστρα και τις φίλες της, που καθισμένες ολόγυρα τραγουδούν:

*Τη νύφη μας την είχαμε στη γλάστρα λουλουδάκι
κι τώρα τη χαρίσαμε σι ένα παλικαράκι.*

*Γαμπρέ μας καλουρίζικη, σι κάνουμε μιμέτι,
ν' αφήνεις τη νυφούλα μας να 'ρχιτι να μας βλέπει.*

Η συγκίνηση φθάνει στο αποκορύφωμα, όταν τελειώνοντας ο στολισμός, μάνα και κόρη αγκαλιασμένες σφιχτά κλαίνε γλυκόπικρα για τη στιγμή του χωρισμού, ενώ έξω στην αυλή ακούγεται ένα αργό συρτό τραγούδι:

*Όταν με είπες έχε γεια και κινήσες να φύγεις
κλωνάρι απ' τη καρδούλα μου ξεκλίδισες και πήρες.*

Αχ! Γιατί δε μας το λες, τον πόνο που έχεις κι όλο κλαις.

Εν τω μεταξύ γίνεται νέα ανταλλαγή δώρων μεταξύ της νύφης και το γαμπρού, που στέλνονται ξεχωριστά στον καθένα.

Τα **μεσάνυχτα του Σαββάτου** ο νουνός με τους συγγενείς, τους φίλους και τελευταίο το γαμπρό, παίρνουν τη νύφη, που λαμπροστολισμένη καμαρώνει πάνω στο άλογο. Η πομπή με επικεφαλής το φλάμπουρο και τη συνοδεία μουσικής φθάνει στου γαμπρού. Ο πεθερός την κατεβάζει από τ' άλογο και η πεθερά καλωσορίζει την καινούργια νοικοκυρά με «μπερικέτι»: δίσκο μ' ένα πλαστό ψωμί και δυο ποτηράκια κρασί, που τον δέχεται η νύφη, φιλώντας το χέρι της.

Η στέψη γίνεται στη καλύτερη κάμαρη του σπιτιού και κατά την τελετή ο γαμπρός προσέχει να μην του διαφύγει η ευαγγελική ρήση «η δε γυνή να φοβείται τον άνδρα», διότι επιβάλλεται να πατήσσει το πόδι της νύφης, η οποία από τη στιγμή αυτή πρέπει να υποτάσσεται

Γάμος Γιάννη και Στεργιανής Ζάλιου, 1950.

στον άνδρα της.

Μετά τη στέψη η νύφη οδηγείται στην «κώχη» όπου καμαρώνει ακίνητη όλη τη νύχτα. Οι άνδρες και οι γυναίκες κάθονται σε χωριστά τραπέζια και αρχίζει το γλέντι με τραγούδι και χορό που κρατάει ως το πρωί. Οι μοσχομυριστοί μεζέδες διαδέχονται τα καλομαγειρεμένα φαγητά και το μπρούσικο νιαουσιανό κρασί, ρέει άφθονο. Τα ζημερώματα οι άντρες φεύγοντας βγαίνουν πατινάδα τραγουδώντας:

*Άντι πιντιά να φύγουμι προτού μας βαριθούνι
της γειτουριάς οι έμουρφις θέλουν να κοιμηθούνι.
Ρήνα – Κατηρίνα μη βαλαντώνησι
Την Κυριακή σι παίρνου κι λυτρώνησι.*

Την **Κυριακή** το βράδυ, επαναλαμβάνονται τραπεζώματα και όλες οι προετοιμασίες γίνονται φυσικά από τις γυναίκες. Οι άνδρες και ιδιαίτερα ο νουνός, που είναι ο αφέντης της βραδιάς, έχει τον πρώτο λόγο στο τραπέζι και στο χορό. Από τα χείλη των παρευρισκομένων ακούγονται τραγούδια της χαράς και πάνω απ' όλα η ευχή:

*Μαργαριτάρι ο γαμπρός και μάλαμα η νύφη,
κι όποιος τους εσεφάνωσε χρόνια πολλά να ζήσει.*

Με τον «ορισμό» του νουνού χορεύουν συγγενείς και καλεσμένοι ανά ζευγάρια. Κατά τα ζημερώματα η νύφη δωρίζει στο νουνό, τους σταυροπατέρες και τους καλεστάδες πουκάμισα και μεταξωτά μαντήλια. Στη συνέχεια, αφού φιλήσει το χέρι του νουνού, τώρα πια για πρώτη φορά από την έναρξη του γαμήλιου γλεντιού, επιτρέπεται να χορέψει. Μαζί με το γαμπρό ανοίγουν το χορό με «συγκαδιστό», αργό ανικριστό χορό, που διαδέχεται ο συρτός με τη συμμετοχή όλων των παρευρισκομένων.

Αργά το βράδυ, επιτέλους, οι νεόνυμφοι αποχωρούν για την πρώτη νύχτα του γάμου τους. Το πρωί της **Δευτέρας** «η πιθιρά μι καν' νιγυο τρεις γυναίκις κι η μάνα της νύφης ίγλιπαν σαν που ξυπνούσιν τ' ανιρόγυνου σιου τσιαρτσιάφι απ' του σιρώμα τους, τα νισιάνια, την τιμή της νύφης. Όντας ίγλιπαν αίμα έστειλναν στους γονήδις κι τους συγγινείς «γλυκιά αρακή» που κουκίνιζαν μι κόκκινη καμμένη ζάχαρη κι σιου νουνού ένα πουκάμισου μι ένα κόκκινου τριαντάφυλλου. Όντας οι γυναίκις ίγλιπαν τη μαρτυριά, η νύφη τις φιλούσιν του χέρι. Αχιρνούσιν πρώτα απού την πιθιρά της» (Ν. Σπάρτης).

Την πρώτη εβδομάδα μετά το γάμο, η νύφη δεν ασχολείται με δουλειές του σπιτιού, αλλά στολισμένη υποδέχεται τους συγγενείς, τις φίλες και γειτόνισσες.

Το επόμενο **Σάββατο** νωρίς το απόγευμα, τα νιόγαμπρα με τη συνοδεία συγγενών, φίλων και μουσικής, πηγαίνουν για «πισιρόφια» στο σπίτι της νύφης, όπου θα φιλοξενηθούν μέχρι τη **Δευτέρα**. Η επιστροφή της νύφης στο πατρικό της, γιορτάζεται απ' όλους με φαγοπότη, τραγούδια και χορό.

Η νύφη με την άδεια των πεθερικών της ζαναεπιστρέφει στο πατρικό της την **Πέμπτη** για να λουστεί, πρώτη φορά μετά το γάμο, να χιενιστεί και να ετοιμαστεί για την Κυριακή που θα βγει στην Εκκλησία.

Κυριακή πρωί. Τελευταία μέρα όλου του τελετουργικού του γάμου, Η νύφη πανέμορφη μέσα στη νυφιάτικη φορεσιά. Στολισμένη με μετάξια και φλουριά. Ακολουθεί τη συνοδεία των γυναικών που κι αυτές ντυμένες με τις καλές τους φορεσιές, την βγάζουν στην εκκλησία. Επικεφαλής είναι η πεθερά. η νονά και οι σταυρομάνες. Ακολουθούν οι κουνιάδες και συν-νυφάδες, 7-8 γυναίκες, πάντα μονός αριθμός. Μετά την απόλυση επισκέπτονται τρία συγγενικά σπίτια όπου κερνιούνται και τέλος γυρίζουν στο σπίτι του γαμπρού για να φιλευτούν στο πλούσιο στρωμένο τραπέζι. Μετά τον πρώτο αυτό εκκλησιασμό, η νεόνυμφη δικαιούται πλέον να συμμετέχει στη ζωή «σα νοικοκυρά», με κάθε δικαίωμα που ανήκει στις έγγαμες γυναίκες.

Στο γύρισμα του 19ου αιώνα προς τον 20ο, στη Νάουσα άρχισαν να επικρατούν αστικά και μάλιστα πρωτευουσιάνικα ήθη, που εντούτοις εντάχθηκαν ομαλά στον εδραιωμένο παραδοσιακό τύπο του Νιαουσιανού γάμου. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι τα προσκλητήρια γάμου και οι φωτογραφίες που τυπώνονται στη Θεσσαλονίκη, καθώς επίσης και οι μπομπονιέρες.

Μετά την απελευθέρωση το 1912 τα «αντίετσια» του γάμου απλουστεύονται δίχως όμως να αλλάξει το όλο τελετουργικό. Ο γάμος εξακολουθεί να διατηρεί αρκετά στοιχεία από το παρελθόν, σταδιακά αλλοιωμένα και χωρίς εκείνη τη βαθύτατη μαγικοδρησκευτική φόρτιση του παρελθόντος.

Βεργιώτικες ιστορίες και παραμύθια

Βούλα Χατζίκου

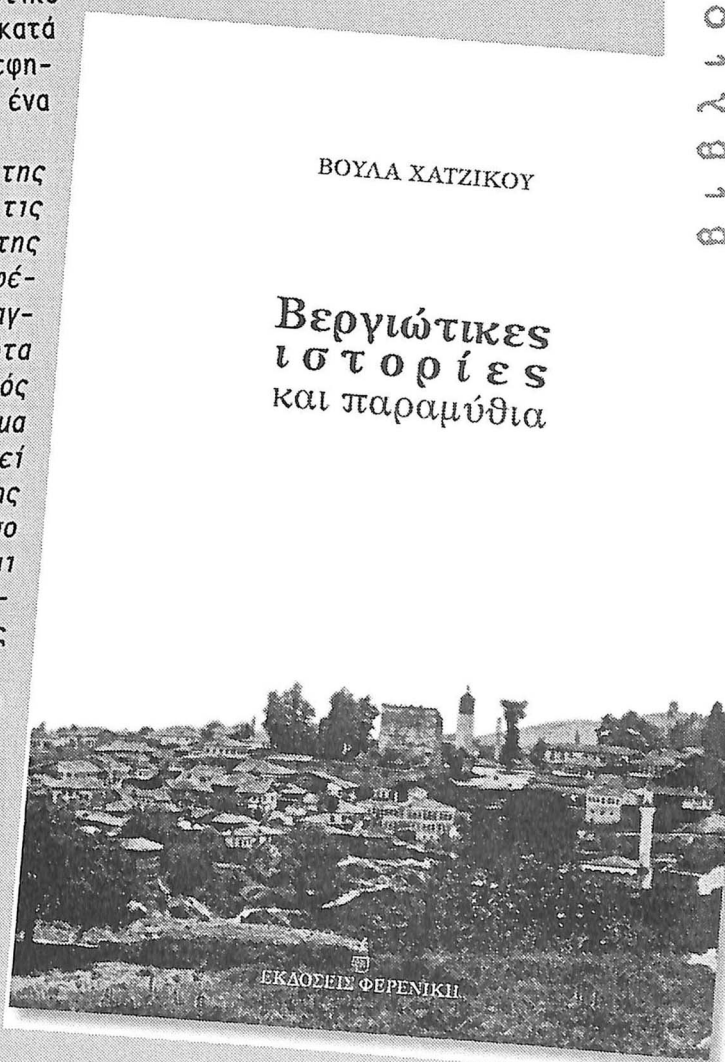
Το βιβλίο της Βούλας Χατζίκου, **Βεργιώτικες ιστορίες και παραμύθια**, κυκλοφόρησε το Δεκέμβριο του 2005, από τις εκδόσεις Φενερίκη, με την υποστήριξη του Δήμου Βέροιας. Το βιβλίο περιέχει βεργιώτικες ιστορίες γραμμένες στο γνήσιο βεργιώτικο γλωσσικό ιδίωμα, οι οποίες είχαν κατά καιρούς δημοσιευτεί σε τοπικές εφημερίδες, τέσσερα παραμύθια και ένα χρήσιμο γλωσσάρι.

«Οι Βεργιώτικες ιστορίες της Βούλας Χατζίκου, σύμφωνα με τις αφηγήσεις της μητέρας της Μελπομένης, είναι αληθινές, αναφέρονται σε υπαρκτά πρόσωπα και πραγματικά περιστατικά και γεγονότα μιας εποχής που πέρασε. Έτσι, εκτός των άλλων, διασώζουν ήθη και έθιμα της παλιάς Βέροιας κι αυτό αποτελεί μια ακόμη σπουδαία προσφορά της συγγραφέως στον τόπο της που τόσο αγάπησε, που τόσο λάτρεψε και λατρεύει». Αναφέρει στο εισαγωγικό σημείωμα ο επιμελητής της έκδοσης Γιώργος Καλογήρου.

Το βιβλίο της Βούλας Χατζίκου δείχνει την αγάπη της για τη λαογραφία και τη διατήρηση της παράδοσης της πόλης μας. Αυτή όμως η ομολογουμένως αξιόλογη προσπάθεια από το δήμο της Βέροιας μας υπενθυμίζει έντονα την έλλειψη λαογραφικού μουσείου στην πόλη μας που θα διασώσει και θα στεγάσει την παράδοσή της. Ο πολιτισμός δεν παράγεται στο μουσείο, όμως το μουσείο είναι τόπος (ανα)παράστασης της πολιτισμικής αναπαραγωγής, τόπος ανα(παράστασης) της ιστορίας, άρα τόπος όπου μπορεί να παράγεται πολιτισμική ταυτότητα.

Η προσπάθεια λοιπόν δημιουργίας ενός αξιόλογου λαογραφικού μουσείου ας ελπίσουμε ότι δε θα παραμείνει μια προσδοκία για την πόλη μας.

Από τη σύνταξη

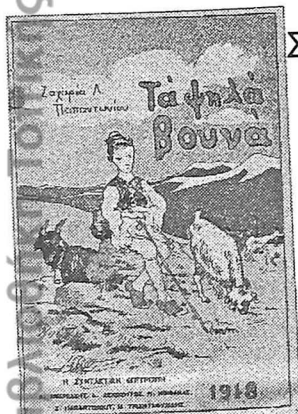

Η Σχολική Βιβλιοθήκη του 3^{ου} -14^{ου} Δημοτικού Σχολείου της Βέροιας

Σχολικές Βιβλιοθήκες και Ιστορία των παιδαγωγικών αντιλήψεων

Χρήσιος Ι. Σκούπρας

Φιλόλογος 1ο Εν. Λύκειο Βέροιας

Στη μνήμη των 21 μαθητών -τριών, του Λυκείου
Μακροχωρίου, που χάθηκαν τόσο άδικο εκείνον
το σκληρό Απρίλη.

ΦΙΛΙ ΣΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟ II

(...)πιτσιρίκια με σάκες ασήκωτες συνωθούνται βομβίζοντας στα στενά πεζοδρόμια καβα-
νιζάρω τώρα την επικίνδυνη ανηφόρα μπροστά στο 5ο Δημοτικό όταν κοπελίτσα κλωνί με
μαλλιά γκρεμισμένα προσεγγίζει το στύλο της ΔΕΗ δίνει ένα φιλί στη σκοτωμένη δασκάλα
και βροχερή συνεχίζει το δρόμο της άκρως ανυποψίαστη για τη μολότωφ που πέταξε εντός
μου απ' τα παράθυρα των ματιών

(Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος, *Τέστ Κοπώσεως*,
τα τραμάκια, Θεσσαλονίκη, 2002, σ.27)

Εισαγωγή

Η εισήγηση αυτή παρουσιάζει τη βιβλιοθήκη του 3ου-14ου Δημοτικού σχολείου της Βέροιας. Για την ακρίβεια παρουσιάζει τα βιβλία της σχολικής βιβλιοθήκης, που οι διευθυντές των σχολείων, αποφάσισαν ότι δεν χωράν στη σχολική βιβλιοθήκη ή δεν χρειάζονται πλέον λόγω παλαιότητας. Τα βιβλία αυτά, 242 τον αριθμό, δωρήθηκαν στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Βέροιας «Θεανών Ζωγιοπούλου» η οποία, ίσως για τους ίδιους λόγους με τους διευθυντές των σχολείων, ή επειδή έκρινε ότι δεν είναι απαραίτητο να τα διαθέσει στο κοινό της πόλης, τα έστειλε στα ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Ημαθίας. Τα βιβλία καταχωρίστηκαν και αρχειοθετήθηκαν, κατά τη διάρκεια της απόσπασής μου στα ΓΑΚ. Η εισήγηση θα εστιάσει την προσοχή της στα ιστορικά στοιχεία για το κτίριο, στο οποίο στεγάζονται τα δύο σχολεία, καθώς και στις κατηγορίες στις οποίες ταξινομούνται τα βιβλία, σύμφωνα με τις εγγραφές στο Βιβλίο της σχολικής Βιβλιοθήκης του 3ου Δημοτικού. Με την ποιοτική ανάλυση των τίτλων των βιβλίων θα παρουσιαστούν οι βασικοί άξονες που απηχούν τις παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές αντιλήψεις κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα.

Ιστορικά Στοιχεία του Κτιρίου

Το κτίριο του 3ου-14ου Δημ. Σχολείου άρχισε να κτίζεται από τους Τούρκους το 1906, φανερώνοντας την εθνική πίκρα των Τούρκων, για το κτίριο του Γυμνασίου, που εγκαινιάστηκε με κάθε λαμπρότητα το 1908 από την ελληνική κοινότητα της Βέροιας και αποτελεί το σημερινό Δημαρχείο. Για τις ανάγκες κατασκευής του οι τουρκικές αρχές της πόλης κατεδάφισαν τον βυζαντινό Πύργο της βασίλισσας Βεργίνας, τα υπολείμματα του οποίου βρίσκονται ακόμη πίσω από τα Δικαστήρια της πόλης. Επίσης οι Τούρκοι χρησιμοποίησαν λαξεμένους ογκόλιθους από τη λιθοδομία του αρχαίου γειτονικού νότιου τείχους της Βέροιας. Οι Τούρκοι λόγω των καταστάσεων που ακολούθησαν δεν πρόλαβαν να ολοκληρώσουν το έργο το οποίο έκτισαν τελικά οι ελληνικές αρχές της πόλης. Επειδή όμως ήταν τουρκική περιου-

1. Το θέμα αυτό αποτέλεσε ανακοίνωση του γράφοντος, στην Α' Πανελλήνια Συνάντηση Μεταπτυχιακών Φοιτητών, με θέμα «Μεταπτυχιακές Σπουδές και Έρευνα στην εκπαίδευση», Φλώρινα, 30/9- 2/10/2005. Η ανακοίνωση δημοσιεύεται εδώ σε σύντομη μορφή. Η έρευνά μας αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης (case study), για τις σχολικές βιβλιοθήκες των Δημοτικών Σχολείων της πόλης, παράδειγμα για ανάλογες μελέτες.

σία, περιήλθε τελικά στους Έλληνες κατοίκους της πόλης μόνο μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι το σχολείο βρίσκεται σε ένα αναγνωρίσιμο γεωγραφικό σήμα της πόλης, επειδή συνορεύει βορειοδυτικά με το Βήμα του Αποστόλου Παύλου, νότια με το Τζαμί του Μεντρεσέ και τα υπολείμματα του ίδιου του Μεντρεσέ. Μάλιστα η περιγραφή του τοπίου έχει διασωθεί και από τον Εβλιγιά Τσελεμπή, κατά την επίσκεψη του στη Βέροια το 1670. Πάντως ήταν θρησκευτικός χώρος, ίσως και για τρεις κοινότητες της πόλης (την χριστιανική, τη μουσουλμανική και την εβραϊκή).

Ως σχολείο, σύμφωνα με το Αρχείο του σχολείου, λειτούργησε κατά το σχολικό έτος 1926-27, με την επωνυμία «Γ' Δημοτικόν Σχολείον Αρρένων Βεροίας» και είχε τρεις τάξεις (Α' Β' Γ'). Οι περισσότεροι μαθητές του ήταν πρόσφυγες και μάλιστα ορφανοί σε ένα ποσοστό κοντά στα 30%. Κατά τη σχολική χρονιά 1929-1930, μετατράπηκε από Αρρένων σε Μικτό και η δύναμη των μαθητών του αυξήθηκε κατακόρυφα². Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνεται και στο σώμα των βιβλίων που εξετάζουμε, όπως φαίνεται και από τις σφραγίδες που υπάρχουν στα εσώφυλλα των βιβλίων. -Β' αρρένων Βεροίας, αρ. 19 (για τον Ερυθρό Σταυρό) (γραφή με μαύρη μελάνη). -Β' αρρένων Βεροίας: Στοιχεία Παιδαγωγικής (1920). -Δ' Βεροίας Dewey «Το σχολείον της εργασίας». - Γ' Δημοτικόν Σχολείον Βεροίας: 1) Σουηδική Γυμναστική, 2) John Ligthart, ελευθερία και πειθαρχία. - Β' Θηλέων Βεροίας (Ο βίος και το έργο του Pestalozzi). Εκείνη την εποχή έφτασε τους 310 μαθητές. Να προσθέσουμε τέλος, πως κατά την περίοδο της κατοχής λειτούργησε ως χώρος φυλακής και αργότερα ως Νυκτερινό σχολείο.

Τα Βιβλία

Τα βιβλία που αποτελούν το αντικείμενο της εισήγησης, είναι 242. Αυτά ταξινομήθηκαν στις παρακάτω κατηγορίες, οι οποίες είναι σύμφωνες με το βιβλίο της Σχολικής Βιβλιοθήκης.

Πίνακας 1. Κατηγορίες

A/A	Κατηγορίες	Ποσότητα
1	Παιδαγωγικά	62
2	Βοηθητικά διδασκάλου-Διδακτική	43
3	Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά	43
4	Ιστορικά	28
5	Νομοθετικά	21
6	Διάφορα	15
7	Λογοτεχνικά	12
8.	Ψυχολογικά	12
9.	Θεατρικά ποιητικά	6
	Σύνολο	242

Οι ακραίες χρονολογίες αυτής της συλλογής, που μπορούμε να την ονομάσουμε με το όνομα που καταχωρίστηκε στα ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Ημαθίας, ως «Αρχείο Θεανώς Ζωγιοπούλου», (ΑΒΕ 89, ΑΕΕ Δημοτ. 1. 4) εκτείνονται από το 1898- 1978. Το πιο παλιό βιβλίο της συλλογής είναι το «Η νεωτέρα παρ' ημίν σχολική νομοθεσία» (1898), εκδόσεις Κουσουλινός και το νεότερο είναι η έκδοση του ΟΕΔΒ, «Κείμενα για τα δικαιώματα του ανθρώπου» (1978). Από το σύνολο των βιβλίων, δεν αναφέρουν χρονολογία έκδοσης 46 βιβλία από τα οποία το σύνολο σχεδόν (44) έχουν εκδοθεί στην Παρόλη τη σχετική αξία αυτών των συμπερασμάτων, μπορούμε να παρατηρήσουμε πως, σε κομβικές χρονικές περιόδους, όπως η τετραετία του Βενιζέλου (1928-1932), η δικτατορία του Μεταξά καθώς και το διάστημα από το 1950-1956, έχουμε τη συγκέντρωση έκδοσης των περισσότερων βιβλίων.

Όσον αφορά στις κατηγορίες, να προσθέσουμε κάποιες διευκρινίσεις. Τα βιβλία που αναφέρονται στη Μουσική καταχωρίστηκαν στην κατηγορία Θεατρικά, 6 βιβλία (2%). Τα εκπαιδευτικά Συνέδρια της Δ.Ο.Ε καθώς και σύντομα βιβλία με νομοθετικές διατάξεις που αφορούν τη λειτουργία των σχολείων ανήκουν στην κατηγορία Νομοθετικά (21 βιβλία, 9%). Τα βιβλία που αναφέρονται στα εκπαιδευτικά συστήματα των άλλων χωρών καταχωρίστη-

2. Βλ. Μελετιδής, Γιάννης (2004), «Το 3ο Δημοτικό Σχολείο Βέροιας και το παλιό περιβάλλον», εφημερίδα ΛΑΟΣ, 22 /12/2004

καν στα Ιστορικά (28 βιβλία, 12%). Στην κατηγορία Διάφορα (15 Βιβλία, 6%) καταχωρίστηκαν και τα θρησκευτικού περιεχομένου βιβλία. Ο αριθμός των λογοτεχνικών βιβλίων είναι 12 (5%). Στην κατηγορία Ψυχολογικά έχουμε επίσης 12 βιβλία (5%). Στην κατηγορία Εγκυκλοπαίδειες ταξινομήθηκαν 43 τόμοι βιβλίων (18%). Πρέπει να σημειωθεί ότι υπολογίστηκε κάθε τόμος της Εγκυκλοπαίδειας χωριστά. Τα περισσότερα ταξινομήθηκαν στην κατηγορία Παιδαγωγικά (62 βιβλία 26%). Στην κατηγορία Βοηθητικά διδασκάλου ανήκουν 43 βιβλία, 17%).

Από το σύνολο των βιβλίων αυτά που αναφέρουν εκδοτικό οίκο είναι 154. Τα περισσότερα βιβλία έχουν εκδοθεί από μικρούς εκδοτικούς οίκους ή είναι αυτοεκδόσεις επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων ή διευθυντών των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Για να έχουμε μια εικόνα των εκδοτικών οίκων, που στις αρχές του αιώνα και μέχρι το 1978 αναφέρονται στα βιβλία της σχολικής βιβλιοθήκης του 3ου-4ου Δημ. Σχ. Βέροιας, καταρτίσαμε τον παρακάτω πίνακα των εκδοτικών οίκων που ξεχωρίζουν Σ' αυτούς ξεχωρίζει ο εκδοτικός οίκος των αδελφών Δημητράκου με 22 βιβλία. Ο ιδρυτής του εκδοτικού οίκου³, Δημ. Β. Δημητράκος ήταν ένθερμος θαυμαστής του Ελευθερίου Βενιζέλου και ασπάζοταν τις σύγχρονες ιδέες της εποχής. Φίλος και συνεργάτης των μεγάλων προσωπικοτήτων του Εκπαιδευτικού Ομίλου, επιτυχημένος εκδότης βιβλίων ποιότητας και εμπνευστής του εκδοτικού επιτεύγματος του «Μεγάλου Λεξικού». Ακολουθεί ο Ελευθερουδάκης με 17 βιβλία, κυρίως εξαιτίας της εγκυκλοπαίδειας Ελευθερουδάκη. Είναι γνωστό πως το «Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη» άρχισε να κυκλοφορεί το 1927. Από τις ίδιες εκδόσεις επανεκδόθηκε και η Ιστορία του Παπαρηγόπουλου, το 1932. Με τον ίδιο αριθμό τόμων ακολουθεί και ο Πυρσός λόγω της Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαίδειας. Η «Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια»⁴ είχε ιδρυθεί από τον δημοσιογράφο και εκδότη Πάυλο Δρανδάκη το 1926, πριν αναληφθεί από την Ανώνυμη Εταιρεία Γραφικών Τεχνών «Πυρσός» (θυγατρική της Εταιρείας Π. Μακρής και σία- Προμηθεύς), η οποία ιδρύθηκε με σκοπό να εργασθεί για την έκδοση της Εγκυκλοπαίδειας. Η έκδοση της άρχισε την 1 Μαρτίου 1926, σε 16σελιδα τεύχη, και ολοκληρώθηκε το 1934. Η Εγκυκλοπαίδεια του Πυρσού, με μεγάλο επιτελείο συνεργατών, ακολούθησε το πρότυπο της Encyclopaedia Britannica, με αξιοθαύμαστα αποτελέσματα.

Στις επόμενες δέσεις ξεχωρίζουν οι μικροί αλλά σημαντικοί εκδοτικοί οίκοι «Αθηνά» Α. Ι. Ράλλη, που στη δεκαετία του 1920 αναπτύσσει ένα παιδαγωγικό εκδοτικό πρόγραμμα με σημαντικές εκδόσεις και μεταφράσεις, με τίτλο Παιδαγωγική Βιβλιοθήκη και Σχολικά βοηθήματα και υπεύθυνο τον Κ.Δ. Σωτηρίου. Ένα παρόμοιο εκδοτικό παιδαγωγικό πρόγραμμα φαίνεται ότι εκπονεί και ο εκδοτικός οίκος του Δημητράκου, ο οποίος εμφανίζεται με τρεις διαφορετικούς ιδιοκτήτες στα βιβλία που ανήκουν στη συλλογή. Στον εκδοτικό οίκο «Αθηνά», ανήκουν 6 βιβλία όσα έχει και ο «Αλικιώτης», ο οποίος με βάση τον τόπο της έκδοσης φαίνεται να έχει εκδόσει βιβλία και στο Ηράκλειο αλλά αργότερα και στην Αθήνα. Συγκεντρωτικά οι εκδοτικοί οίκοι εμφανίζονται στον πίνακα 2.

Πίνακας 2 Εκδοτικοί οίκοι

Εκδοτικοί οίκοι	Ποσότητα
«Αθηνά» Α. Ι. Ράλλη	6
Αλικιώτης	6
Ελευθερουδάκη	17
ΟΕΔΒ	3
Πυρσός	17
Χάρη Πάιση	6
Διάφοροι Εκδοτικοί Οίκοι-Αυτοεκδόσεις	77
Δημητράκου	22
Σύνολο	154

3. Δημητράκος, Π. Δ. (1999) " Το «Μέγα Λεξικόν» του Δημητράκου", Η Καθημερινή, Επτά ημέρες, «Η περιπέτεια του βιβλίου στην Ελλάδα», 9/5/1999

4. Πασσιά Αγγελική (1999) «Τρία μεγάλα εκδοτικά τολμήματα», Η Καθημερινή, Επτά ημέρες, , «Η περιπέτεια του βιβλίου στην Ελλάδα», 9/5/1999

Σε σχέση με τις πόλεις που αναγράφονται ως τόποι έκδοσης, μπορεί κάποιος να παρατηρήσει τα εξής. Τα περισσότερα βιβλία, έχουν εκδοθεί με τόπο έκδοσης «Αθήναι». Αρκετά λιγότερα, μόλις 11 έχουν εκδοθεί στην «Αθήνα». Η διαφοροποίηση αυτή αντανακλά μέχρις ένα σημείο τη διαμάχη στο γλωσσικό ζήτημα, όπως διαφαίνεται και στα βιβλία που έχουν εκδοθεί στην Πάτρα (1 βιβλίο) και όσα αναγράφουν την πόλη ως «Πάτρα» (4 βιβλία). Οι υπόλοιποι τόποι έκδοσης των βιβλίων σχετίζονται κυρίως με την ύπαρξη σ' αυτές Παιδαγωγικών Ακαδημιών, με χαρακτηριστική εξαίρεση την Κοζάνη, στην οποία εκδίδονται δύο βιβλία το 1951 και το 1954, Παιδαγωγικού χαρακτήρα. Τη Θεσσαλονίκη αναφέρουν ως τόπο έκδοσης 13 βιβλία.

Θεματικοί άξονες του περιεχομένου των βιβλίων

1. Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση

Ένας από τους κύριους θεματικούς άξονες των βιβλίων της σχολικής βιβλιοθήκης είναι τα βιβλία που αναφέρονται στην Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση.

Το πρώτο από αυτά, είναι το βιβλίο του Βασιλείου Ι. Σταματέλου, Δ. Φ. Επιθεωρητού Δημοτικών Σχολείων, Η Γλωσσικοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ. ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ, Τυπογραφείον Δημοσθένους Λ. Φραγκούλη, 1920. Το βιβλίο υποστηρίζει την μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Γληνού, Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη, που άρχισε το 1917 και τελείωσε το Νοέμβριο του 1920 με την ήττα του Βενιζέλου. Ο πρόλογος του συγγραφέα είναι δημοσιευμένος τον Φεβρουάριο του 1920. Περιέχει κανόνες της διδασκαλίας της γραμματικής της δημοτικής, γιατί «... η αδυναμία που παρατήρησα, ότι αισθάνονταν πολλοί διδάσκαλοι της περιφέρειάς για να εργασθούν σύμφωνα με το σκοπό της μεταρρυθμίσεως, με ανάγκασε να ετοιμάσω το γρηγορότερο σχετικές οδηγίες». Ο συγγραφέα του βιβλίου, ήταν σημαντικό στέλεχος του Υπουργείου Παιδείας αργότερα και είναι γνωστός για τη μελέτη που έγραψε για το έργο του Σολωμού.

Το επόμενο τεκμήριο, που ανήκει σ' αυτόν τον θεματικό άξονα είναι το Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμος 9, Αριθ. 4, σελ. 12 (1921).

Είναι ο τελευταίος τόμος, που επιμελείται ο Τριανταφυλλίδης, αφού τους δύο τελευταίους που ακολουθούν, θα τους επιμεληθεί ο Δημ. Γληνός⁵.

Περιεχόμενα: Horwath Endra. Η Φεγγαροντυμένη του Σολωμού.

Μ. Τριανταφυλλίδης: «Πριν καούν. Η αλήθεια για τα αναγνωστικά της δημοτικής», (σ. 177-322). Ο Τριανταφυλλίδης σ' αυτή τη μελέτη απαντά στο πόρισμα της Επιτροπής που είχε συσταθεί για να εξετάσει την καταλληλότητα των βιβλίων των τεσσάρων τάξεων του Δημοτικού, της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης (1917-1920) Τα Μέλη της επιτροπής αυτής ήταν: Ο Σ. Σακελλαρόπουλος, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου, Α. Σκιάς, καθηγητής του Πανεπιστημίου, Ν. Εξαρχόπουλος, καθηγητής του Πανεπιστημίου. Θ. Μιχαλόπουλος, Διευθυντής Διδασκαλείου, Ι. Μεγαρέυς, Τμηματάρχης της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, Χρ. Οικονόμου, Εκπαιδευτικός Σύμβουλος. Το πόρισμα της επιτροπής, με το οποίο αρχίζει ο Τριανταφυλλίδης τη μελέτη του, λέει τα εξής: «*Εν τέλει η Επιτροπή διατυπώνει γνώμας της περί του πρακτέου. Μεταξύ δε των προτάσεων αυτής προέχει αυτή: "Να κηρυχθώσιν άκυροι ως αντισυνταγματικοί οι νόμοι, καθ' ους εγένετο η αλλαγή της γλώσσης των αναγνωστικών βιβλίων της δημοτικής εκπαιδεύσεως μετά πάντων των εις εκτέλεσιν αυτών αφορμών Β. Διαταγμάτων, Εγκυκλίων και Οδηγιών. Και να εκβληθώσι πάραυτα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως προς τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία, ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως"*».

Σημαντικό τεκμήριο αποτελεί, σ' αυτή την ιδεολογική διαπάλη, η απάντηση του Κ.Δ. Σωτηρίου (τμηματάρχου Δημ. Εκπαιδεύσεως, να θυμίσουμε πως ο Σωτηρίου είναι ο επιστημονικός υπεύθυνος της σειράς του εκδοτικού οίκου «Αθηνά» με τίτλο, «Παιδαγωγική Βιβλιοθήκη») στο πόρισμα της επιτροπής, η οποία δημοσιεύεται σε 14 άρθρα στην εφημερίδα «Νέα Ελλάδα» (φύλλ. 2368-2385) το 1921. Το 1923 ο εκδότης του εκδοτικού οίκου «Αθηνά» Α. Ράλλης, αναλαμβάνοντας να εκδώσει σ' ένα τομίδιο 153 σελίδων αυτά τα άρθρα, ολοκληρώνει τον πρόλόγο του ως εξής: «*Καμιά επιστημονική βάση, κανένα ευγενικό ελατήριο δεν διαφαίνεται στην όλη κριτική της επιτροπής. Και φυσικόν είταν να καταρεύσει στο πρώτο ίναγμα. Γι' αυτό όσοι από τους κ.κ. συναδέλφους δεν παρακολούθησαν τότε την πολεμικήν αυτήν, πρέπει να διαβάσουν την ανάλυση των 13 εκείνων ιστορικών «κατηγορώ», για να ιδούν σε ποια χέρια η τρέλλα εκείνη του Ελλην. Λαού της 1ης Νοεμβρίου εμπιστεύ-*

5. Σημαντικό βοήθημα στην αναδίφηση των τόμων του «Δελτίου» αποτελεί το ευρετήριο, που εξέδωσε το Κέντρο Ερευνών Νεοελληνικής Εκπαίδευσης της Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών Νέο. Πολιτισμού και γενικής Παιδείας με τη φροντίδα του Αλέξη Δημαρά (Αθήνα 1984).

τηκε την ανώτερη διοίκηση και γενικά την κατεύθυνση της εκπαιδευσεώς μας.» Αθήνα, Ιούλιος 1923, Α. Ράλλης.

Το βιβλίο υιλοφορείται, *Τα Ψηλά Βουνά, Απάντηση στην Επιτροπή*, επειδή η κριτική της επιτροπής, που συστήθηκε να μελετήσει τη γλώσσα των αναγνωστικών της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης, επικεντρώθηκε κυρίως στο αναγνωστικό της Γ΄ Δημοτικού, που έγραψε ο Ζαχ. Παπαντωνίου. Να σημειώσουμε επιπρόσθετα πως ο συγγραφέας, ο Κ. Σωτηρίου, ανιτάχθηκε σθεναρά στο σχολείο «γνώσεων», αναθεώρησε και τελειοποίησε το «Σχολείο Εργασίας», που το ονόμασε «Δημιουργικό Σχολείο», εφάρμοσε τις αρχές της σχολικής κοινότητας και της συνεργασίας ανάμεσα στους παράγοντες του σχολικού έργου κι είναι ο πρώτος που εισηγήθηκε στη χώρα μας την ιδεοτυπική μέθοδο πρώτης ανάγνωσης, που αποτελεί μέρος της «μεθόδου Ντεκρολί».

Το τελευταίο τεκμήριο της συλλογής των βιβλίων της σχολικής βιβλιοθήκης του 3ου-4ου Δημ. Σχολείου αναφέρεται στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των Γόντικα-Παπανδρέου (1927-1930), η οποία αποτελεί αζεπέραστο ορόσημο, σύμφωνα με τον Αλέξη Δημαρά, του εκπαιδευτικού εκσυγχρονισμού. Το βιβλίο είναι του ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ - Α. ΜΠΑΤΣΟΥΤΑ, *Επιθεωρητή των Δημοτικών σχολείων Θεσσαλονίκης. Δύο διαλέξεις. Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση, Η εργασία πηγή της ευτυχίας. Έκδοση: Τύποις Καστρινάκη και Γεωργαντά, Θεσσαλονίκη. (1929;)*

2. Η Διδακτική των Ξενόφωνων Ελλήνων

Κατά τη γνώμη μας, χρήζουν ιδιαίτερης αναφοράς τα βιβλία του Νίκου Καραχρήστου (διευθυντού διδασκαλείου) που αναφέρονται στο πρόβλημα της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στους ξενόφωνους Έλληνες. Ο Καραχρήστος⁶ υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του «σχολείου εργασίας» στη χώρα μας, διοχέτευσε τις παιδαγωγικές του ιδέες με τη διδασκαλία του, με δημοσιεύματα σε περιοδικά της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, και με συγγραφή διάφορων παιδαγωγικών έργων πρωτοποριακού για την εποχή τους χαρακτήρα. Το πρώτο βιβλίο είναι το, *Ψυχολογική Εξέταση του Προβλήματος των ξενοφώνων. Μέρος του Περί της γενέσεως της γλώσσας και περί της ανάγκης της επικρατήσεως παρ' ημίν μιας κοινής τοιαύτης*. Εκδοικόν κατάστημα Σ. Παπανέστορος, 1923, σελίδες 92.

Το βιβλίο είναι γραμμένο από μια προοδευτική παιδαγωγική αντίληψη, γιατί προτείνει ξεχωριστά αναλυτικά προγράμματα για τα σχολεία, όπου φοιτούν παιδιά με διαφορετική μητρική γλώσσα και ιδιαίτερη προσπάθεια για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Χαρακτηριστικά ο συγγραφέας επισημαίνει:

(σ. 5) «Να καταδείξωμεν εις πάντας τους ξενοφώνους γονείς, ότι ουχί ταπεινά ελατήρια, δήθεν απορροφήσεως ξένων φυλών, αλλ' αυταί αι πνευματικάί ανάγκαι και αι οικονομικαί σχέσεις επιβάλλουσι και απαιτούσι την ύπαρξιν μιας γλώσσας, κοινής, ως κοινού οργάνου συνεννοήσεως πάντων των μελών των αποτελούντων το κράτος ημών».

Το πρόβλημα ο συγγραφέας το περιγράφει ως εξής. Κεφάλαιον Α' (σελ. 19). «Τα μέχρι τούδε αποτελέσματα των ελληνικών σχολείων των ξενοφώνων κοινοτήτων, τόσον εν τη Παλαιά, όσον και εν τη Νέα Ελλάδα τα από δεκαετηρίδων ολοκληρών εν τοις ξενοφώνοις συνοικισμοίς ιδρυμένα Ελληνικά σχολεία προσπαθούσι να διαδώσωσι την γλώσσα ημών. εν τη Παλαιά Ελλάδα εις τα αλβανόφωνα χωρία της Αιτικής και των νήσων του Σαρωνικού, εν δε τη Νέα Ελλάδα εις τους αλβανοφώνους πληθυσμούς της Βορείας Ηπείρου εις τους μικρούς συνοικισμούς της οροσειράς της Πίνδου, ένθα λαλείται το κουισοβλαχικόν ιδίωμα εις τα σλαβόφωνα χωρία και τας εν μέσω αυτών κειμένας κωμοπόλεις και πόλεις της Δυτικής και Βορείου Μακεδονίας κ.λπ.»

Ο συγγραφέας κρατώντας την υπόσχεσή του δημοσιεύει το 1924 τη Διδακτική των σχολείων των ξενοφώνων ως και παντός είδους σχολείων. Αφιερώνει σημαντική έκταση στο να διασαφηνίσει τον όρο «ξενόφωνα σχολεία», όπου διακρίνει τα σχολεία των ισραηλιτικών και αρμενικών κοινοτήτων ή τα ξένα αγγλικά και γαλλικά σχολεία που λειτουργούν στην Ελλάδα, από τα σχολεία που λειτουργούν στα μικρά «ξενόφωνα» χωρία του κράτους.

3. Τα Βιβλία που αναφέρονται στο «Σχολείο Εργασίας»

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε τα βιβλία που αναφέρονται στα σχολεία εργασίας, όπως τα εισηγήθηκε ο Dewey. Να δηλώσουμε πως οι εκδόσεις βιβλίων για το σχολείο εργα-

6. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, Αθήνα, Ελληνικά γράμματα, 1991, 2558

σίας στην περίοδο του μεσοπολέμου είναι πολλές και πως οι σημαντικότεροι έλληνες παιδαγωγοί ενίσχυσαν με το έργο τους και τη ζωή τους τις αντιλήψεις αυτές. Στη συλλογή που εξετάζουμε τα βιβλία αυτά, είναι περίπου 15 και αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό μεγαλύτερο από 5% στο σύνολο.

Πίνακας 3. Βιβλία – Το σχολείο εργασίας

Συγγραφέας	Τίτλος Έτος έκδοσης	
Dewey J.	Τα σχολεία εργασίας	1924
Oertli E.	Η Αρχή της εργασίας στο Δημ. Σχολείο	1925
Μπατσούτας Π.	Δύο διαλέξεις	1929
Μπακανάκης Κ.	Σκοπός και τρόπος της διδασκαλίας	
	της αναγνώσεως κατά το σχολείον Εργασίας	1932
Decroly- Boon	Το νέο Δημοτικό σχολείο	1934
Λαγουμιτσάκης Κ.	Ένα πρότυπο Δημοτικό σχολείο	1934
Μάγος Δ.	Οι διαφορές του νέου σχολείου και του παλιού	1935
Τσαγκιάς Παν.	Το σχολείο εργασίας στην πράξη:	
	Η Διδασκαλία των εκθέσεων κατά το σύστημα	
	του P.G. Munch	1949
Παπαμαύρος Μ	Διδακτικές αρχές του σχολείου εργασίας	1952 ²
Γιαννακόπουλος Κ.	Το Βιωματικόν σχολείον εις την θεωρίαν	
	και την πράξιν	1949
Munch G. P.	Βέβαια , Φταίει το σχολείο!	Χχ..

Το βιβλίο του John Dewey, μεταφράζει ο Μ. Γ. Μιχαηλίδης (Δ. Φ., πρώην Γενικός Επιθεωρητής Σμύρνης) το 1924, εκδίδεται από τον εκδοτικό οίκο «Αθηνά» στη σειρά της Παιδαγωγικής Βιβλιοθήκης, που αναφέραμε πιο πάνω. Να σημειώσουμε πως ο μεταφραστής επιλέγει να το μεταφράσει στην καθαρεύουσα, παρόλο που ο υπεύθυνος της σειράς, Κ. Δ. Σωτηρίου ανήκει στους υποστηρικτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και του Δημοτικισμού και έχει μεταφράσει ο ίδιος, ένα χρόνο πιο πριν το βιβλίο του John Dewey «Σχολείο και παιδί». Προφανώς έκριναν πως ήταν σημαντικό το βιβλίο να εκδοθεί στα ελληνικά λόγω της σπουδαιότητας του. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το «Σημείωμα του Μεταφραστή», στο οποίο ο Μιχαηλίδης αφού κάνει μια σύντομη αναφορά στη σπουδαιότητα του έργου του Dewey, καλεί κάθε δάσκαλο να εργαστεί πάνω στις νέες αντιλήψεις των σχολείων εργασίας, «και να μην κλείσει τους πνευματικούς οφθαλμούς του προς το φως πάσης νέας αληθείας»

Από τα υπόλοιπα βιβλία που αναφέρονται στα σχολεία εργασίας να σημειώσουμε πως το βιβλίο του Λαγουμιτσάκη περιλαμβάνει μια πρακτική εφαρμογή των διδακτικών αρχών του σχολείου εργασίας καθώς και υποδειγματικές διδασκαλίες των μαθητών σ' όλες τις τάξεις. Ο συγγραφέας αναφέρεται στη δουλειά που γίνεται στο πρότυπο δημοτικό σχολείο της Θεσ/νίκης.

Στους τίτλους των βιβλίων ο όρος «νέο»⁷ αναφέρεται στο σχολείο εργασίας και στις παιδαγωγικές αντιλήψεις που ξεκινούν από αυτό και ο «όρος» παλιό στο σχολείο που ακολουθεί το ερβαριανό σύστημα. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα του μεταφραστή του βιβλίου του Munch, που αναφέρεται στις διαμάχες που προκάλεσε η σταδιακή εισαγωγή των αρχών του σχολείου εργασίας στα ελληνικά σχολεία.

«(Το βιβλίο) Είναι μια υπεραπολογία χτυπητή του Σχολείου Εργασίας, με σκοπό ν' αναίρεση τις κακολογίες των συντηρητικών γονέων, που χωρίς να ξέρουν καλά-καλά τι είναι αυτό το Σχολείο που βασίζεται και που κατευθύνεται, του ρίχτηκαν με τις βαρύτερες κατηγορίες κι ειρωνείες και στο τέλος κήρυξαν ότι για το καθετί «βέβαια, φταίει το (νέο) σχολείο!».

Θα επιμείνουμε όμως στην παρουσίαση του βιβλίου του Μιχάλη Παπαμαύρου, Διδακτικές αρχές του σχολείου εργασίας, εικοσιτέσσερα γράμματα στον Έλληνα Δάσκαλο, λόγω της σπουδαιότητας που κατέχει ο συγγραφέας και το συγκεκριμένο έργο στην Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Ο Παπαμαύρος⁸ αποτελεί μια βαθιά συγκροτημένη προσωπικό-

7. βλ. και το σχετικό λήμμα στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1991, σ. 3279

8. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1991, σ. 3716

τητα της ελληνικής εκπαίδευσης. Αυτός εισήγαγε πρώτος στην Ελλάδα κι έκαμε γνωστά: Το «Σχολείο εργασίας», την «Ενιαία Συγκεντρωτική Διδασκαλία» και το θεσμό της «Μαθητικής Κοινότητας». Ήταν από πεποίθηση δημοικιστής, χωρίς αρχικά σαφή ιδεολογικό προσανατολισμό. Γι' αυτόν πάνω από όλα ήταν η παιδαγωγική επιστήμη. Η γνωριμία του όμως με το Δ. Γληνό μέσα από τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», του οποίου είχε γίνει μέλος, αλλά κυρίως οι άδικες επιθέσεις των αντιδραστικών κύκλων εναντίον του, η βαθύτερη μελέτη των εκπαιδευτικών ζητημάτων και η συναναστροφή του με τους εξόριστους και φυλακισμένους αγωνιστές της Εθνικής αντίστασης τον έκαναν να προσανατολιστεί προς τη μαρξιστική-κομμουνιστική ιδεολογία, χωρίς ποτέ να γίνει μέλος του κόμματος⁹.

Το βιβλίο πρωτοεκδόθηκε το 1929 σε 5000 αντίτυπα, όπως γράφει ο ίδιος στον πρόλογο της δεύτερης έκδοσης. Τότε είχε τίτλο, *Είκοσι γράμματα στον έλληνα δάσκαλο*, και ήταν τα συγκεντρωμένα άρθρα που είχαν δημοσιευθεί στο Διδασκαλικό Βήμα. Το 1952, τη χρονιά που αποφυλακίζεται ο Παπαμαύρος από τις φυλακές Αβέρωφ, μην έχοντας καμιά δημόσια θέση και πόρο εργασίας, επανεκδίδει το βιβλίο του, προσθέτοντας ορισμένα κεφάλαια, από τις εκδόσεις Δημητράκου.

4. Βιβλία που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Ι. Μεταξά.

Όπως παρατηρήσαμε και πιο πάνω, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, έχουν εκδοθεί αρκετά και σημαντικά βιβλία για να υπηρετήσουν τη νέα πολιτική πραγματικότητα. Η εκδοτική όμως δραστηριότητα¹⁰ συνολικά συρρικνώθηκε. Είναι χαρακτηριστικές δύο μελέτες της Εθνικής Τράπεζας το 1936 (λίγο πριν από την επιβολή της δικτατορίας) και το 1940 (λίγο πριν από την κήρυξη του πολέμου). Η πρώτη μιλάει για «εκδοτικό οργανισμό», η δεύτερη για «εκδοτική προσπάθεια σε παρακμή». Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να δείξουμε κάποιες από τις ιδεολογικές σταθερές του καθεστώτος, όπως διαγράφονται μέσα από τα βιβλία της συλλογής.

Πίνακας 4. Βιβλία που εκδόθηκαν στη δικτατορία του Μεταξά

Συγγραφέας	Τίτλος	Έτος
Σκουτερόπουλος Ν. Ιωαν.	Ο Σκοπός της Αγωγής των ελληνοπαίδων και οι θεμελιώδεις όροι της πραγματοποίησής του.	1936
Σκαλισιανού Χαρ.	Σύγχρονος Παιδαγωγική	1937
Τσιρίμπας Β.	Διδακτική Α' Γενική- Β' Ειδική Γ' Εφαρμογαί	1937;
Hord Ph.	Θεμελιώδεις μορφές της Αγωγής	1937
Σκαλισιάνου Χαρ. (επιμ.)	Η Ύλη και η Διδακτική των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου	1937- 1940
Τσιρίμπας Β.	Οι πρωτοπόροι της εθνικοσσοσ. Αγωγή	1938
Καφεντζή Ε. κ. Ζερβού	Αι εορταί εις τον νέον σχολείον	1939
Νέζης Π.	Το Νέον σχολείον εν τη εφαρμογή του	1939

Έχει επισημανθεί από πολλούς μελετητές ότι ένας από τους κύριους άξονες που συγκροτούσαν την εθνική ιδεολογία μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, ήταν ο αντικομμουνισμός. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση Στεφανίδη¹¹, κατά την οποία ο Στεφανίδης διαμαρτύρεται για την απουσία εθνικού φρονήματος από την νεολαία, καθώς και η μεγάλη εξάπλωση της εθνικιστικής ακροδεξιάς οργάνωσης Εθνική Ένωσις «ΕΛΛΑΣ». Είναι γεγονός ότι αυτή η διαδικασία αποτυπώθηκε και στην Παιδεία. Στη σχολική βιβλιοθήκη του 3ου δημοτικού ανήκει το βιβλίο του Λουκά Νάκου που αναφέρεται στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ιταλίας, *Η Νέα Ιταλία και η σχολική Μεταρρύθμιση 1929*.

9. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το άρθρο του Χάρη Αθανασιάδη, «Ο Μιχάλης Παπαμαύρος και το Σχολείο Εργασίας», Παιδεία και Κοινωνία, (ένθετο της εφ. Αυγή) τχ. 5, Σεπτέμβριος 2005, σ. 18-21

10. Τσοκόπουλος, Βάσιος (1999), «Η πρώτη ανθοφορία του βιβλίου», Η Καθημερινή, Επτά ημέρες, «Η περιπέτεια του βιβλίου στην Ελλάδα», 9/5/1999.

11. βλ. Βιδάλη, Ε. (2005), «Η πατρίς με έκει κουράσει»: Εθνικά ιδεώδη και παιδεία το 1930", Ίστωρ, 14, σ.35-67

Οι συζητήσεις για τα εκπαιδευτικά πράγματα της Γερμανίας και της Ιταλίας, ωρίμασαν τις συνθήκες για αλλαγές με τη δικτατορία του Μεταξά. Στα λίγα αυτά βιβλία της συλλογής ξεχωρίζουν για την προσπάθεια στήριξης του καθεστώτος ο Τσιρίμπας Β., που υπηρετεί ως διευθυντής της Μαρασλείου Ακαδημίας και αργότερα από υψηλότερες κυβερνητικές θέσεις και ο Σκουτερόπουλος, εκπαιδευτικός Σύμβουλος. Περιττό βέβαια να σημειώσουμε ότι και οι δύο γράφουν στην καθαρεύουσα. Στο βιβλίο του Διδακτική ο Τσιρίμπας αναφέρεται στην Παιδαγωγική επιστήμη και στον κλάδο της την Διδακτική, «(...) Τρεις όθεν κυρίους σταθμούς εν τη εξελίξει της διδακτικής ως ιδιαιτέρου κλάδου της Παιδαγωγικής δυνάμεθα να διακρίνωμεν μέχρι σήμερον, ως το κάτωθι σχεδιάγραμμα δεικνύει. Ιστορική εξέλιξις της διδακτικής α) του Κομενίου 17ου μ.Χ.) του Ερβάρτιου της σχολής του εν 18ον αι. μ.Χ., γ) του σχολείου Εργασίας, 20ον αι. μ.Χ.».

Οι ιδεολογικές στοχεύσεις του Τσιρίμπα αποκαλύπτονται ευκρινέστερα στον πρόλογο του βιβλίου του, *Οι πρωτοπόροι της εθνικοσοσιαλιστικής Αγωγής*, Αθήναι 1938, όπου οι Σπαρτιάτες βρίσκουν τη θέση που τους αξίζει δίπλα στους αρχαίους Αθηναίους.

Στο βιβλίο του Σκουτερόπουλου, *Ο σκοπός της Αγωγής των ελληνοπαίδων και οι θεμελιώδεις όροι της πραγματοποιήσεώς αυτού*, είναι φανερό η προσπάθεια να τονιστεί η ανωτερότητα της ελληνικής παράδοσης και του ελληνικού πνεύματος, απαραίτητοι τροφοδότες του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού. Η τελευταία ενότητα του Α' κεφαλαίου έχει τίτλο «Ο σημερινός πολιτισμός της Ελληνικής Κοινωνίας». Σ' αυτήν την ενότητα ο συγγραφέας κρίνει το επίπεδο του πολιτισμού της εποχής του, προφανώς με τα ιδεολογικά σταθμά του καθεστώτος, και το βρίσκει ανάξιο της ελληνικής ψυχής και πνεύματος. Χαρακτηριστική είναι η κριτική για την αρχιτεκτονική όπου η κυριότερη κατηγορία είναι η «απειροκαλία».

Είναι γνωστή η εμμονή του καθεστώτος Μεταξά στη διαπαιδαγώγηση της νεολαίας, όχι μόνο με την ΕΟΝ αλλά και με άλλες οργανώσεις όπως των Προσκόπων λόγου χάρη. Κύρια στοιχεία της διαπαιδαγώγησης είναι η εορτή και το παιχνίδι. Στο βιβλίο του Hord Ph., *Θεμελιώδεις Μορφαί της Αγωγής*, σημειώνονται χαρακτηριστικά στον πρόλογο από τον μεταφραστή, «(...) *Αι βασικαί μορφαί της λαϊκοεθνικής αγωγής είναι το παιχνίδι, η εργασία, ο λόγος και η εορτή*».

Σχόλια στις κατηγορίες- Τίτλοι που ξεχωρίζουν

Πρέπει να σημειώσουμε πως στην ενότητα αυτή ξεχωρίζουν και τα βιβλία Ελλήνων παιδαγωγών, που εκφράζουν συντηρητικές παιδαγωγικές και πολιτικές αντιλήψεις.

Παρόμοια βιβλία είναι τα έργα του Ν. Εξαρχόπουλου, όπως *Ο Βίος και το έργο του Pestalozzi Λόγος εκφωνηθείς εν τη μεγάλη αιθούση των τελειών του Πανεπιστημίου, τη 17 Φεβρουαρίου 1927, επί τη συμπληρώσει εκατονταετίας από του θανάτου του*. Ο Εξαρχόπουλος, είναι ο πρώτος έλληνας καθηγητής της Παιδαγωγικής Επιστήμης, άνθρωπος με στενές διασυνδέσεις με την πολιτική εξουσία, πρωταγωνιστεί, όπως είναι γνωστό στις μεγάλες διαμάχες εναντίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Επιδόθηκε περισσότερο στη μελέτη του παιδιού, βασισμένη στην εμπειριοκρατική ερευνητική αντίληψη και στη φυσιοκρατική αντίληψη περί Ψυχολογίας. Αυτό δείχνει και το έργο του, *Σωματολογία του Παιδός*, το οποίο ανήκει στη συλλογή, σύγγραμμα που μάλλον διανέμεται στους φοιτητές.

Ξεχωρίζει ακόμη το έργο του Κομενίου, *Μεγάλη Διδακτική μετάφραση από τα Γερμανικά της Β' έκδοσης* (του 1659) (λείπει το εξώφυλλο και οι πρώτες 16 σελίδες), έκδοση του 1912, φαίνεται από τη ράχη του βιβλίου, έκδοση Μιχαήλ Μαντεβελάκη, Αθήναι. Περιέχει μια εκτεταμένη βιογραφία του Κομενίου, σελ. 7-112.

Ανήκουν ακόμη στην ενότητα αυτή των βιβλίων και πέντε τεύχη του περιοδικού **ΤΟ ΠΑΙΔΙ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΓΕΝ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ**. Σώζονται τα τεύχη 3,5, 7, 8, 14, από Σεπ. 1930-Ιουλ.-Αύγ. 1932. αποτελεί μια σημαντική προσπάθεια κυρίως από δικαστικούς και νομικούς κύκλους για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

Το σημαντικό βιβλίο του Μ. KEILHACKER, *Ο Ιδανικός Δάσκαλος, Πρωτότυπη έρευνα στη Δημοική και Μέση Παιδεία*, Β' έκδοση, 1949. Διασκευή ΕΥΑΓΓ. Ι. ΠΑΡΑΣΧΗ, ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ, σηματοδοτεί τη στροφή της εκπαιδευτικής πράξης προς τους κύριους αποδέκτες, τους μαθητές. Στο βιβλίο αυτό ζητήθηκε από μαθητές διαφόρων ηλικιών και διαφόρων τύπων σχολείων να περιγράψουν τον δάσκαλο της αρεσκείας του. Πρόκειται για μια φαινομενολογική προσπάθεια¹² που, εγκαταλείποντας τη

12. Πυργιωτάκη Ι. (2003) Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα σ.233--234

Στην κατηγορία Ιστορικά σημαντική θέση κατέχουν τα βιβλία που μπορεί κάποιος να τα χαρακτηρίσει ως αντικομμουνιστικά και βιβλία που αναφέρονται στον εμφύλιο πόλεμο. Σημαντικοί τίτλοι υπάρχουν και στην κατηγορία Ψυχολογικά, πολλοί από τους οποίους φανερώνουν τη στενή σύνδεση Παιδαγωγικής Επιστήμης και Ψυχολογίας, όπως: Α. BINET, *Αι νέαι ιδέαι περί του παιδίου, μετάφρασις εκ του Γαλλικού υπό Χριστοδούλου Β. Λέφα* (Γραμματέως Υπουργείου Παιδείας), Εν Αθήναις, ΕΚΔΟΣΙΣ «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΥΨΕΛΗΣ» κ.ά.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΩΔΕΙΟ ΒΕΡΟΙΑΣ

5^ο Φεστιβάλ Κιθάρας Βέροιας

27-30 Απριλίου 2006

Το 5^ο Φεστιβάλ Κιθάρας Βέροιας, οργανώνεται και φέτος, από το Δημοτικό Ωδείο Βέροιας, ως θεσμός επιτυχημένος και καταξιωμένος στο πανελλήνιο, όπως ο σταθερά αυξανόμενος αριθμός συμμετοχών καταδεικνύει. Το Φεστιβάλ περιλαμβάνει στους στόχους του, την ανάδειξη νέων ταλέντων και την προώθηση του μουσικού πολιτισμού στο ευρύ κοινό.

Η μεγάλη ανταπόκριση και συμμετοχή από τα Ωδεία της χώρας, επέτρεψε την σταδιακή επέκταση των διαγωνισμών και των παράλληλων εκδηλώσεων, μέχρι του σημείου, στη φετινή διοργάνωση, να προσφέρεται ακόμη μεγαλύτερος πλούτος εκδηλώσεων, όπως τον 2^ο Πανελλήνιο Διαγωνισμό Κιθάρας χωρίς όριο ηλικίας, τον 5^ο Πανελλήνιο Διαγωνισμό Κιθάρας για νέους κιθαριστές, σεμινάρια για όλα τα επίπεδα, συναυλίες, διαλέξεις καθώς και εκθέσεις κατασκευής κιθάρας και παλαιών οργάνων.

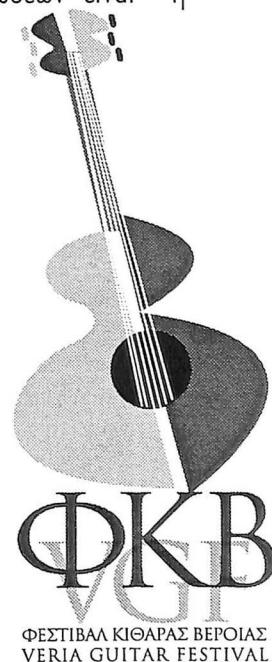
Το Φεστιβάλ Κιθάρας Βέροιας θα ξεκινήσει την **Πέμπτη 27 Απριλίου** και θα ολοκληρωθεί την **Κυριακή 30 Απριλίου 2006**.

Χώροι διεξαγωγής των Διαγωνισμών και οργάνωσης των παράλληλων εκδηλώσεων είναι η Αντωνιάδεις Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών και ο Χώρος Τεχνών του Δήμου Βέροιας.

Η οργανωτική ευθύνη και η καλλιτεχνική διεύθυνση είναι του Λάμπρου Μπέκιου.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

- **2^{ος} Πανελλήνιος Διαγωνισμός Κιθάρας** (χωρίς όριο ηλικίας)
 - Α' κατηγορία.
- **5^{ος} Πανελλήνιος Διαγωνισμός Κιθάρας** (για νέους κιθαριστές) :
 - Δ' κατηγορία. Κιθαριστές έως 13 ετών (όσοι γεννήθηκαν από 01-05-1993 και μετά)
 - Γ' κατηγορία. Κιθαριστές έως 16 ετών (όσοι γεννήθηκαν από 01-05-1990 και μετά)
 - Β' κατηγορία. Κιθαριστές έως 21 ετών (όσοι γεννήθηκαν από 01-05-1985 και μετά)
- **Σεμινάρια Κιθάρας** (master classes)
 - 27 & 28-04-06 Timo Korhonen (Φιλανδία)
 - 27 & 29-04-06 Ante Cagalj (Κροατία)
 - 28 & 29-04-06 Vladislav Blaha (Τσεχία)
- **Σεμινάρια Κιθάρας** (για νέους κιθαριστές)
 - 27 & 29-04-06 Johannes Moller (Σουηδία)
 - 28-04-06 Ante Cagalj (Κροατία)
- **Ορχήστρα Κιθαριστών του Φεστιβάλ** υπό τη διεύθυνση του Ante Cagalj (Κροατία) (29-04-06)
- **Ρεσπάλ Κιθάρας με τους Vladislav Blaha** (Τσεχία) στις 27-04-06 και Johannes Moller (Σουηδία) στις 28-04-06
- **Τελική συναυλία του 5^{ου} Φεστιβάλ Κιθάρας Βέροιας** (29-04-06)
- **Συναυλία με την Συμφωνική Ορχήστρα του Δημοτικού Ωδείου Βέροιας** (30-04-06). Σολίστ ο Timo Korhonen (Φιλανδία)
- **Διαλέξεις με τον Αναστάσιο Κολύδα**
- **Έκθεση κατασκευής κιθάρας και Έκθεση παλαιών οργάνων** (αντίγραφα 17ου, 18ου, 19ου αιώνα) των αδελφών Γιάννη και Τάσου Κουκουρίγκου.
- **Έκθεση βιβλίων μουσικής και δίσκων ακτίνας με κιθαριστικό ρεπερτόριο από την Μουσική Βιβλιοθήκη της Δημοτικής Βιβλιοθήκης.**

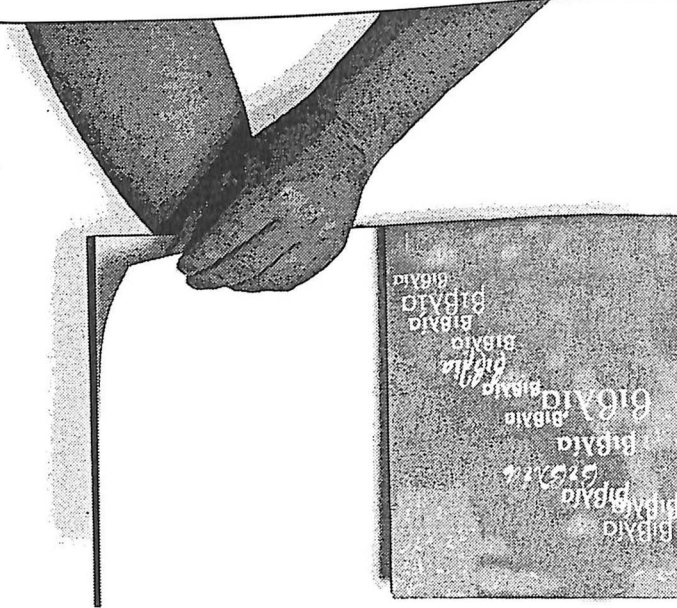

Διοργάνωση: Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού Βέροιας • Δημοτικό Ωδείο Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια Βούλα-Κοτσάλη Πάπαρη

Τα βιβλία που παρουσιάζονται μπορείτε να τα βρείτε στην Δημοτική βιβλιοθήκη «Θεανώ Ζωγιοπούλου».

Μάριον Ζίμερ Μπράντλεϊ
Οι ομίχλες του Άβαλον
Ο φυλακισμένος στην Οζιά
(Εκδόσεις Κέδρος)

Ο τέταρτος τόμος του κλασικού έργου. Μια διαφορετική οπτική στο μύθο του βασιλιά Αρθούρου μέσα από τις αφηγήσεις της αδερφής του Μοργκέιν. Ένας κόσμος ιερών μυστηρίων, σκοτεινών παραδόσεων και σκληρών αναμετρήσεων. Ένας κόσμος όπου η ζωή, ο έρωτας και ο θάνατος γίνονται ένα παράξενο κουβάρι στα χέρια θεών κι ανθρώπων.

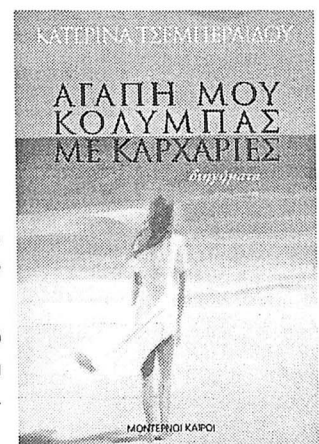
Κατερίνα Τσαμπερλίδου
Αγάπη μου κολυμπάς με καρχαρίες
(Εκδόσεις Μοντέρνοι καιροί)

Μια συναρπαστική συλλογή διηγημάτων για τον έρωτα, το πλάθος, την απληστία, το θράσος, τον κυνισμό, το βόλεμα, την εκδίκηση, τη συνομωσία, το καθήκον.

Δεκατρείς ιστορίες σε μια πόλη που τοποθετεί την επιτυχία πάνω από κάθε αξία. Ήρωες οι λαμπεροί άνθρωποι της διαφήμισης, που έρχονται αντιμέτωποι με αμείλικτα ηθικά, προσωπικά ή συναισθηματικά διλήμματα.

Καθένας από τους ήρωες χρειάζεται να κάνει την επιλογή του. Να ζήσει την αγάπη ή να σώσει την οικογένεια του. Να αδικήσει έναν ταλαντούχο άνθρωπο ή να αγνοήσει τις ραδιουργίες ενός ισχυρού παράγοντα, Να χάσει μια δουλειά ή να βάλει νερό στις αξίες του. Να απολαύσει έναν καφέ στον πεζόδρομο ή να επιστρέψει στα καθήκοντά του. Να δεχτεί τη διπλή ζωή του συντρόφου του ή να τον εκδικηθεί. Να σπάσει την σιωπή του ή να κρατήσει ένα ένοχο μυστικό.

Ένα βιβλίο που φωτογραφίζει την κοινωνία. Οι χαρακτήρες του είναι αυθεντικοί ή φωνή του φρέσκια και σημερινή.

ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Κ.Ε.Π.Α. Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Τοπικής Ιστορίας

ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Κ.Ε.Π.Α. Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Τοπικής Ιστορίας

ΕΝΙΑΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ

Παύλου Μελά και Μπιζανίου

Τηλ. κέντρο: 2331078100, 2331078127, Fax: 2331027914

Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού

Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο

Κέντρο Πολιτιστικών Πρωτοβουλιών και Επικοινωνίας

ΧΩΡΟΣ ΤΕΧΝΩΝ

Παύλου Μελά & Μπιζανίου

ΑΝΤΩΝΙΑΔΕΙΟΣ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΤΕΧΝΩΝ

Αντωνιάδη 19

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «ΘΕΑΝΩ ΖΩΓΙΟΠΟΥΛΟΥ»

Θ. Ζωγιοπούλου 3, τηλ. 2331024879

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «Ολγάνος»

Ολγάνου 19, τηλ. 2331028277

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Ιεραρχών 4, τηλ. 2331023880

ΘΕΡΙΝΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ «Μελίνα Μερκούρη»

Άλσος Παπάγου, τηλ. 2331072654

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

Κουντουριώτη 8, τηλ. 2331067308 & 2331026877